

Idrettshøgskolen

Sikkerhet og beslutningstaking i profesjonsrettet friluftsliv

En kvalitativ studie av 5 erfarne turledere på Svalbard som undersøker betydningen av erfaring og overskudd i beslutninger relatert til sikkerhet samt strategier for ivaretagelse av overskudd.

Christine Tilley

Masteroppgave i idrettsvitenskap, IDR-3901, mai 2023

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Aktualitet.....	1
1.2	Problemstilling	3
1.3	Begrepsavklaring	3
1.4	Tidligere forskning.....	4
1.5	Oppgavens oppbygging	6
2	Teori.....	7
2.1	Situasjonsbevissthet og beslutningstaking.....	7
2.2	Dual process theory og intuisjon.....	9
2.3	Tur etter evne	11
2.4	Handlingskompetanse	12
3	Metode	16
3.1	Vitenskapsteoretisk forankring	16
3.1.1	Forskerens forforståelse	16
3.2	Kvalitativt design og intervju som metode	17
3.2.1	Formelle godkjenninger	18
3.2.2	Strategisk utvalg og rekruttering.....	19
3.2.3	Intervjuguide	20
3.2.4	Intervjuforberedelser og intervjusituasjon	21
3.2.5	Transkribering.....	22
3.2.6	Koding, kategorisering og analyse.....	23
3.2.7	Gyldighet og pålitelighet.....	24
3.2.8	Etiske betraktninger	25
4	Resultat	27
4.1	Beslutningstaking, erfaring og overskudd	27
4.1.1	Kontekst og beslutningstaking i praksis	27

4.1.2	Sammenheng mellom overskudd og beslutningstaking.....	29
4.1.3	Lite overskudd – tar beslutninger mot bedre viten	30
4.1.4	Erfaring og beslutningstaking	31
4.2	Ivaretagelse av overskudd – påvirkningsfaktorer og strategier	33
4.2.1	Primærbehov og personlige forhold.....	34
4.2.2	Rammer gitt av arbeidsgiver	35
4.2.3	Naturmiljø	38
4.2.4	Turlederrollen og overskudd i et større perspektiv	39
5	Diskusjon	40
5.1	Betydning av overskudd og erfaring for sikkerhetsbeslutninger	41
5.1.1	Situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking i turlederkontekst	41
5.1.2	Erfaring og situasjonsbevissthet	43
5.1.3	Bekreftelsestendensen.....	45
5.1.4	Erfaring, ekspertintuisjon og sikkerhet i profesjonsrettet friluftsliv	46
5.1.5	Handlingskompetanse	48
5.2	Overskudd – påvirkningsfaktorer og strategier.....	50
5.2.1	Tur etter evne	50
5.2.2	Profesjonalisering av friluftsliv – en kultur som krever	53
5.3	Praktiske implikasjoner.....	55
5.4	Studiens begrensninger	56
5.5	Videre forskning	57
6	Konklusjon.....	60
	Referanseliste.....	62
	Vedlegg	66

Tabelliste

Tabell 1 Påvirkningsfaktorer - primærbehov og personlige forhold.	34
Tabell 2 Påvirkningsfaktorer - rammer gitt av arbeidsgiver	36
Tabell 3. Påvirkningsfaktor - naturmiljø.....	38

Figurliste

Figur 1. Modell av situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking (Endsley, 2012, s.557) 8	8
Figur 2. Two Cognitive Systems (Kahneman, 2002, s. 51).....	10
Figur 3. Modell av situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking tilpasset sikkerhetsbeslutninger i profesjonsrettet friluftsliv.	43

Sammendrag

Denne masteroppgaven i idrettsvitenskap ved Universitet i Tromsø tar utgangspunkt i fagfeltet friluftsliv og temaet sikkerhet og beslutninger i profesjonsrettet friluftsliv. Studiens problemstilling undersøker betydningen av erfaring og overskudd samt strategier for ivaretagelse av overskudd for turledere på Svalbard. Problemstillingen undersøkes gjennom kvalitative forskningsintervju av 5 erfarne turledere på Svalbard. Den kvalitative tilnærmingen åpner opp for å gå i dybden og få frem turledernes erfaringer og refleksjoner.

Oppgavens teoretiske fortolkningsramme består av Mica R. Endsley (2012) sin modell om situasjonsbevissthet, Kahneman (2012) sin «dual process theory» samt Kahneman og Klein (2009) sin teori om ekspertintuisjon. Videre anvendes sikkerhetsnormen i friluftsliv «tur etter evne» (Faarlund, 1974; Horgen, 2010), og begrepet og sikkerhetstilnærmingen til Røkenes og Andersen (2016) i friluftsliv som de kaller «handlingskompetanse».

Undersøkelsen viser at erfaring og overskudd, eller mangel på erfaring og overskudd, kan ha både positiv og negativ innvirkning på sikkerhetsbeslutninger. I hovedsak gir erfaring og overskudd bedre kvalitet på sikkerhetsbeslutningene og fører til tryggere turer. Det er mange ulike faktorer som påvirker turledernes overskudd, de faktorene som de kan påvirke selv har de laget egne konkrete strategier for å håndtere. Det finnes imidlertid andre faktorer som gruppestørrelse, økonomi, autonomi og tid som også påvirker turlederens overskudd, som turlederne har liten påvirkning på eller mulighet for å utvikle strategier for å håndtere da dette er rammefaktorer satt av arbeidsgiver.

Forord

Da kom endelig dagen masteroppgaven i idrettsvitenskap ved Universitetet i Tromsø skal leveres. Planen om å skrive en master har vært til stede i 10 år, og nå skal den endelig leveres. Det er nesten så jeg må klype meg selv i armen.

Selv om det er et selvstendig stykke forskningsarbeid som nå skal leveres har jeg ikke stått i det alene, noe som har gjort at veien til mål har vært spennende, lærerik, morsom, hyggelig og lystbetont. Underveis i prosessen har jeg vært privilegert som har hatt en stor heiagjeng rundt meg. En sjef som tilrettelegger på jobb og oppmuntrer til å ta en master. Familie som støtter og jevnlig kommer med heiarop. Mathilde og Mailene som tok imot meg med åpne armer og oppredde senger på gjesterommet da turen gikk fra Svalbard til Tromsø i en pandemi for å delta på mastersamlinger. Kollegaer, venner og andre i fagmiljøet som mer enn gjerne har blitt med på faglige diskusjoner. Ragnhild og Marie som har gitt råd og veiledning på språk og grammatikk i teksten. Sigmund Andersen som har vært en engasjert, ærlig og konstruktiv veileder som hele veien har vært tilgjengelig og på tilbudssiden.

Selv om en masteroppgave kun er en mikroskopisk dråpe i havet håper jeg at den kan inspirere til nye tanker og idéer innenfor profesjonsrettet friluftsliv samtidig som den setter søkelys på noen av utfordringene som yrkesutøverne møter i hverdagen. En spesiell takk går til de fem intervjupersonene som ikke nølte med så si ja og stilte opp til intervju med iver, åpenhet og engasjement.

God lesing!

1 Introduksjon

Innledningsvis presenteres oppgavens tema og relevans både faglig og samfunnsmessig, etterfulgt av en beskrivelse av forskningsmål og -spørsmål. Deretter avklares tolkningen av ulike begreper som brukes i oppgaven før det blir gjort rede for tidligere forskning som er aktuell for oppgaven. Avslutningsvis gis det en kort oversikt over oppgavens videre struktur.

1.1 Aktualitet

Etter å ha bodd på Svalbard i flere år og hatt ansvar for andre mennesker ute i felt som guide, friluftslivlærer i grunnskolen og folkehøgskolen, har jeg blitt mer bevisst på hvor utrolig heldig jeg er som får lov til å kalle naturen på Svalbard min arbeidsplass. Ingenting er som når solen skinner, solfaktor 50 er på, og pulken glir velvillig til lyden av knasende snø under skiene. Samtidig har jeg også på disse turene opplevd plutselig snøstorm, sykdom, frostskafer og isbjørnmøter. På Svalbard må man kontinuerlig være oppmerksom på isbjørnfaren, skredterreng, sjøis, isbreer, kulde, sårbar natur og raskt skiftende værforhold. Sistnevnte utløste en serie av redningsaksjoner i midten av mars 2022 da det kom inn et polart lavtrykk med kraftig regn, snøbyger og storm fra både vest og øst. Vinden økte fra tilnærmet vindstille til nesten 30 m/s på få minutter.

Å ha ansvar for organiserte turfølger på Svalbard er ikke uten risiko. I nyere tid har det vært flere alvorlige ulykker knyttet til denne typen organiserte turer av turistvirksomheter, bedrifter som jobber med logistikk og utdanningsinstitusjoner. I 2011 ble en britisk elev drept av isbjørn i teltleiren, i 2017 døde en guide etter at seks av tjuefem personer på en guidet snøskutertur gikk gjennom sjøisen, i 2021 ble en ansatt i en logistikk- og filmbedrift fraktet til sykehus etter isbjørnangrep, i 2020 døde to gjester på en guidet snøskutertur da turfølget ble tatt av snøskred og i 2022 ble en turist fraktet til sykehus etter isbjørnangrep i teltleiren. Dette er bare noen eksempler på ulykker med alvorlige utfall de siste årene. I tillegg til dette har Sysselmesteren på Svalbard satt i gang et titalls redningsaksjoner med helikopter i denne perioden for å redde organiserte turfølger som følge av dårlig vær og kulde. Det finnes ingen studier om ulykker og sikkerhet innenfor profesjonsrettet friluftsliv, eller annen type friluftsliv på Svalbard, selv om det stadig vekk forekommer ulykker, og jevnlig med alvorlig utfall. I norsk sammenheng finnes det kun et fåtall studier (Dahl, 2021; Horgen, 2017b, 2019,

2021) som har undersøkt ulykker og sikkerhet i friluftsliv. Jobben som turlleder i felt på Svalbard krever at du uavbrutt er mentalt og fysisk påkoblet, og du må ha overskudd til å håndtere situasjoner som oppstår underveis. Albrechtsen og Indreiten (2021) fremhever at elementer som kjennetegner Arktis som operasjonell kontekst er kalde og ekstreme værforhold, store avstander, begrenset infrastruktur og klimaendringer.

Svalbard er sterkt påvirket av klimaendringene, og er en av stedene i verden der oppvarmingen skjer raskest (Isaksen et al., 2022). Dette førte til en rekordvarm sommer på Svalbard i 2022 (Isaksen & Amdahl, 2022). Et mildere klima fører med seg mer nedbør, ekstremvær, snø- og jordskred, svakere sjøis og utfordringer for isavhengige arter som sel og isbjørn. Samtidig med klimaendringene har også svalbardsamfunnet gått fra å være en norsk gruveby til å bli et internasjonalt samfunn (Statistisk Sentralbyrå, 2021), der reiselivet har vært i kraftig vekst de siste årene (Justis- og beredskapsdepartementet, 2021). I siste stortingsmelding om Svalbard (Meld. St. 32 (2015-2016)) signaliserte regjeringen en satsing på forskning, høyere utdanning og reiseliv. Dette har igjen ført til økt organisert ferdsel i svalbardnaturen. Økningen har blant annet ført til at Justis- og beredskapsdepartementet har sendt på høring forslag til ny forskrift om sikkerhet i felt mv. på Svalbard (Justis- og beredskapsdepartementet, 2021). I høringen foreslås det å innføre en sertifiseringsordning for guider. I dag er det ulike regelverk som regulerer ferdsel i svalbardnaturen, og i første ledd av formålsparagrafen i turistforskriften (Forskrift om turisme mv. på Svalbard, 1991) er det presisert at sikkerheten til de som ferdes i felt skal ivaretas. Som lærer, friluftslivsveileder eller guide på Svalbard, er det du som har ansvaret for å ivareta sikkerheten til turdeltakerne dine. I henhold til produktkontrollloven (1977) og interkontrollforskriften (1997) stilles det et krav til bedriftene om å redusere risikoen i forbindelse med gjennomføringen av turene.

Det er mange som har svalbardnaturen som sin arbeidsplass. Dette har vært en ønsket utvikling på Svalbard av den norske regjeringen blant annet gjennom økt fokus på naturbasert reiseliv og etableringen av en folkehøgskole i 2019. Universitetet i Tromsø er det eneste universitetet i Norge som tilbyr friluftsliv rettet mot Arktis gjennom sine årsstudier i «Arktisk friluftsliv» og «Arctic Nature Guide». I tillegg kan man videreutvikle disse ferdighetene gjennom en bachelorgrad i «arktisk friluftsliv og naturguiding». Å være friluftslivseileder, naturguide eller lærer på Svalbard er komplekst og stiller høye krav til sikkerhet. Denne kompleksiteten i yrkesutøvelsen vil øke i takt med klimaendringene.

1.2 Problemstilling

Formålet med oppgaven er å bidra med empiribasert forskningskunnskap om hvordan turledere på Svalbard opprettholder et tilstrekkelig overskudd underveis på turen slik at de kan ivareta sikkerheten til deltakerne, og hvordan dette overskuddet og erfaringer påvirker beslutninger relatert til sikkerhet. Følgende forskningsspørsmål danner grunnlaget for masteroppgaven:

1. Hvordan påvirker erfaring turledere på Svalbard sin beslutningstaking knyttet til sikkerhet?
2. Hvordan påvirker overskudd turledere på Svalbard sin beslutningstaking knyttet til sikkerhet?
3. Hvordan opprettholder turledere på Svalbard et tilstrekkelig overskudd?

1.3 Begrepsavklaring

I friluftslivstudiet lærte vi prinsippet om «veilederens overskudd». André Horgen forklarer dette som: «For å kunne hjelpe gruppen å realisere sine mål på en god måte, både sikkerhetsmessig og faglig, er det viktig at veilederen til enhver tid er ovenpå situasjonen. Med det mener jeg at han har overblikk og er våken for situasjoner som oppstår underveis, både situasjoner med læringspotensiale og potensielt farlige situasjoner» (Horgen, 2010, s. 30). Dette kan tilbakeføres til sikkerhetsnormen «tur etter evne» som ble innført av Nils Faarlund ved Høgfjellsskolen Norsk Alpincenter i 1973 (1974). I begrepet overskudd legger Faarlund (1974) til grunn av friluftslivsveilederen må ha tilstrekkelig med fysisk og psykisk overskudd for turen. Selv om det ikke finnes en klar definisjon eller forskningsbasert materiale, er det tilsynelatende en anerkjent og allment akseptert norm og grunnstein innen fagfeltet at veilederen, guiden eller læreren skal ha et tilstrekkelig overskudd for å kunne ivareta sikkerheten til deltakerne på tur. Oppgaven legger derfor til grunn André Horgen (Horgen, 2010) og Nils Faarlund (Faarlund, 1974) sin forståelse og prinsipp om friluftslivsveilederen sitt overskudd for å ivareta gruppens sikkerhet som er utledet fra turnormen «tur etter evne», som vil bli redegjort for ytterligere i teorikapitlet.

Ordet «turleder» brukes i oppgaven om mennesker som er ansvarlige for grupper ute i naturen på et organisert turopplegg, og som dermed er en del av det profesjonsrettede friluftslivet.

Eksempler på dette kan være en lærer, friluftslivsveileder, instruktør, guide eller logistikkmedarbeider. Oppgaven legger til grunn Horgen (2019, s. 56) sin forståelse av profesjonsrettet friluftsliv som sier at det er «det friluftslivet som utøves med medvirkning fra ulike yrkesgrupper, med faglige ferdigheter i friluftsliv, ervervet gjennom utdanning, kurs, og/eller deltakelse i ulike praksisfellesskap.» Ordet «turlleder» er valgt av praktiske årsaker, og i mangel av et bedre ord, for å ha ett samlende begrep som refererer til de som er ansvarlige på tur på Svalbard i profesjonell sammenheng.

Beslutningsprosess forstås i denne oppgaven «som en sekvens eller rekke av overveielser eller handlinger som fører fram til en beslutning» (Engen et al., 2021, s. 186), videre er en beslutning et resultat av denne prosessen. Ordet beslutningstaking viser til ulike valg av løsninger på en utfordring og fremgangsmåte for gjennomføring av beslutning (Engen et al., 2021).

Oppgaven bruker Aven og Renn (2009, s. 1) sin definisjon på risiko som «uncertainty about and severity of the consequences (or outcomes) of an activity with respect to something that humans value». Risikobegrepet omhandler alvorsgraden og usikkerheten knyttet til konsekvensene/resultatene av en aktivitet med utgangspunkt i noe som er av verdi for mennesket. Der er for eksempel av verdi for turoperatører og utdanningsinstitusjoner at det ikke forekommer skader på hverken mennesker eller materiell i forbindelse med turaktiviteten.

1.4 Tidligere forskning

Selv om prinsippet om «veilederens overskudd» står beskrevet i et eget delkapittel i en mye brukt pensumbok (Horgen, 2010) for friluftslivfaget i høyere utdanning og er forankret gjennom Nils Faarlund (1974) sin vegledningspraksis, er det vanskelig å finne forskningsbasert kunnskap om emnet. Gjennom historien er det gjort lite forskning innenfor friluftslivfaget med Svalbard som kontekst. De siste ti årene har det blitt publisert en doktorgrad (Vold, 2015) og noen fagartikler som hovedsakelig har undersøkt naturguidens rolle i et bredere perspektiv.

Andersen (2018) skriver om guiding i polare strøk der ett av temaene omhandler sikker ferdsel. Eksemplifisert med egen opplevelse av isbjørn i teltleiren på Svalbard, argumenterer

han for hvordan skjematisk HMS-analyse ikke er tilstrekkelige tilnærminger for situasjoner som oppstår i felt, men at guiden i tillegg må utvikle en handlingskompetanse basert på erfaring som gjør at hen kan ivareta sikkerhetsansvaret til gruppen. I «Risikostyring i naturbasert reiseliv» (Røkenes & Andersen, 2020) foreslås handlingskompetanse som en hovedtilnærming til risikohåndtering, i motsetning til tradisjonelle regelbaserte systemer. Videre fremheves det hvordan elementer som krysspress og tid kan utfordre guidenes muligheter til å ivareta sikkerheten. Forslag til et fungerende risikostyringssystem for naturbasert reiseliv ble materialisert i «Risikostyring og HMS i naturbasert reiseliv – en håndbok» (Røkenes & Andersen, 2019).

Selv om det har vært en motstand mot systematisk og organisatorisk HMS-arbeid i friluftsliv (Pindard, 2018), og det har vært relativt lite forskning på friluftsliv og sikkerhet (Horgen, 2019), har det de siste årene vært økt fokus på sikkerhet i organisert friluftsliv i Norge. I 2019 disputerte André Horgen med sin doktorgrad som omhandlet sikkerhet og risiko innen norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv sett fra et sosiologisk perspektiv. I 2021 ble Lena Dahl (2021) sin doktorgradsavhandling publisert der temaet var ulykker og sikkerhet i undervisningssammenheng på norsk videregående skole. Funnene hennes indikerer blant annet en sammenheng mellom lærernes faglige utdanning innen friluftsliv og rapportering av ulykker. Hun har videre undersøkt friluftslivslæreres egne refleksjoner rundt sikkerhet. Resultatene viser at de reflekterer i stor grad rundt forebyggende sikkerhetstiltak, og at gode forberedelser før tur og organisering underveis er viktige verktøy. Studien fremhever også hvordan lærerne anser formell utdanning som viktig for sikkerheten i tillegg til lærerens egen turerfaring.

For noen år siden ble CARE skredsenner etablert som et tverrfaglig forskningssenter med hovedmål om å studere beslutningstaking knyttet til usikkerhet i skredterreng. I 2021 disputerte Markus Landrø (2021) med sin doktorgrad der han blant annet undersøkte bruken av ulike modeller for beslutningstaking i skredterreng. Et av funnene viste at eksperter i liten grad brukte de ulike modellene, men i større grad vektla andre faktorer som grunnlag for beslutninger. Landrø (Stephensen et al., 2021) konkluderer også med at opplevd risiko er avhengig av rammene risikofaktorene blir tolket i. Det meste av forskning innenfor skred og beslutningstaking, både nasjonalt og internasjonalt, ser på ulike regelbaserte metoder og tilnærminger spesifikke for ferdsel i skredterreng på individnivå med teoretisk grunnlag i naturalistisk beslutningstaking og situasjonsbevissthet. For å bidra til å utfordre og berike disse perspektivene har Løland og Hällgren (2022) gjennomført en etnografisk studie av

skiguider i Norge. Studien viser hvordan skiguiderne har en helhetlig tilnærming, som kan beskrives som en sosioøkologisk forankring, der de tar hensyn til natur og turdeltakere gjennom planlegging og rutevalg. En undersøkelse gjort av Hallandvik, Andresen og Aadland (2017) undersøkte hvordan 209 skikjøres ferdighetsnivå påvirket hvordan de vurderte og vektla informasjon ved beslutningstaking i skredterreng under høy skredfare. Resultatene viste at nybegynnere vurderte terrenget til å være mindre komplekst enn de mest erfarne, og at de samlet inn ulik informasjon og vektla informasjonen ulikt. Det var en tendens til at ekspertene observerte flere faretegn enn nybegynnerne. De konkluderte med at ekspertise er viktig for å ta best mulige risikovurderinger i skredterreng.

Utover det som er beskrevet av litteratur innenfor relaterte emner har det ikke kommet opp noe i søkene som tilsier at det er gjort tidligere forskning knyttet til friluftsliv, overskudd, erfaring og beslutningstaking innenfor organisert friluftsliv i Norge eller i en nordisk kontekst.

1.5 Oppgavens oppbygging

Videre i oppgaven kommer først en redegjørelse for oppgavens teoretiske rammeverk i kapittel 2. Deretter følger en beskrivelse i kapittel 3 av metoden som er anvendt og metodiske valg knyttet til å undersøke problemstillingen. I kapittel 4 vil resultatene bli presentert, før man ser på funnene knyttet opp mot teori og annen forskning i diskusjonen i kapittel 5. Avslutningsvis følger en oppsummerende konklusjon.

2 Teori

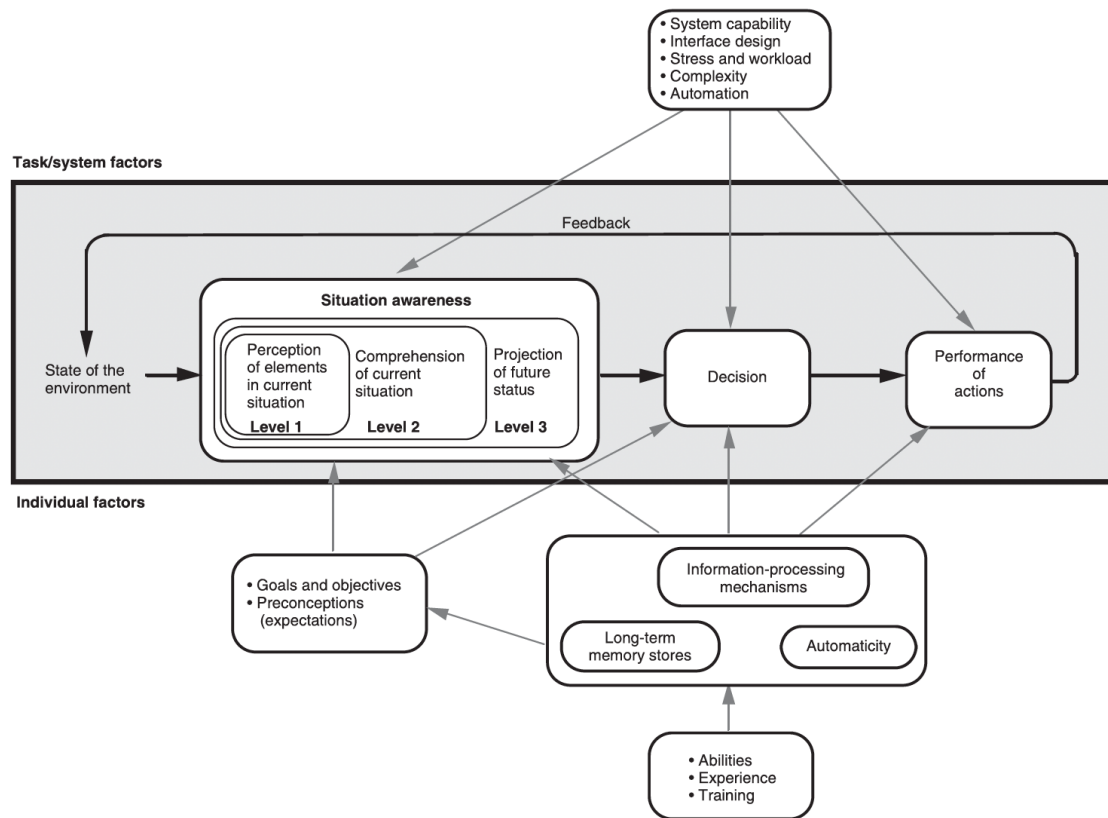
Sikkerhet og beslutningstaking i profesjonsrettet friluftsliv ligger i skjæringspunktet mellom fagfeltene kognitiv psykologi og friluftsliv. Som teoretisk rammeverk for å forstå og forklare sammenhengen mellom overskudd, erfaring og beslutningstaking anvendes ulike modeller for beslutningstaking og situasjonsbevissthet fra psykologifaget. Teoriene er valgt ut på bakgrunn av at de forklarer beslutningsprosesser i dynamiske og komplekse situasjoner som er sammenlignbart med turlederens hverdag når de må ta beslutninger knyttet til sikkerhet. Videre blir det redegjort for sikkerhetsnormen «tur etter evne» i friluftsliv. Sikkerhetsnormen har lange og sterke tradisjoner i norsk friluftsliv og innebærer en sikkerhetstilnærming til friluftsliv samt en holdning til turlederens overskudd, og kan sees på som en metode for å opprettholde og ivareta overskudd. Friluftsliv som fagfelt, som innebærer både friluftslivsveiledning og naturguiding, er i stadig utvikling med nye områder som forskes på som fører til at nye begreper og fortolkningsrammer blir definert. Siste teori som vil bli presentert har røtter fra en økende profesjonalisering av friluftsliv innen naturguiding som vi ser i dag. Med inspirasjon fra den norske vegledningstradisjonen foreslås begrepet handlingskompetanse som en sikkerhetstilnærming til profesjonsrettet friluftsliv.

2.1 Situasjonsbevissthet og beslutningstaking

For å forstå hvordan erfaring og overskudd kan virke inn på beslutninger relatert til turlederens ansvar for å ivareta sikkerheten på tur, anvender oppgaven Mica R. Endsley (2012) sitt teoretiske rammeverk og modell (Figur 1) om situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking. Endsley (Routledge and CRC Press, 2023) er en anerkjent forsker innen kognitiv psykologi og beslutningstaking, og er spesielt kjent for sin modell for situasjonsbevissthet i komplekse situasjoner fra eksempelvis luftfart og militære operasjoner. Turlederne må ta hensyn til elementer som er i stadig endring, som naturmiljø og turdeltakere, og forholde seg til dem underveis på turen. Samtidig oppstår det stadig komplekse situasjoner som krever raske avgjørelser.

Endsley (2012, s. 554) definerer situasjonsbevissthet (situation awareness) som «the perception of the elements in the environment within a volume of time and space. The comprehension of their meaning and the projection of their status in the near future».

Situasjonsbevissthet er en kognitiv tilstand som består av ulike mentale prosesser. Det forklarer hvordan tilgjengelig informasjon kan innhentes og settes sammen til en integrert helhet som danner grunnlaget for beslutningstaking og handling.

Figur 1. Modell av situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking (Endsley, 2012, s.557)

Endsley (2012) deler inn situasjonsbevissthet i tre ulike nivåer som bygger på hverandre. Første nivå i situasjonsbevissthet er å oppfatte meningsfulle informasjonenheter fra omgivelsene. I det andre nivået blir man bevisst enhetene fra nivå én og klarer å se dem som en helhet, vurdert opp mot egne målsettinger. I det tredje og høyeste nivået har man evne til å forutse fremtidige konsekvenser basert på nivå én og to. Eid og Johnsen (2018) bruker også Endsley sin definisjon av situasjonsbevissthet, og påpeker at de tre nivåene består av de tre ulike mentale prosessene/funksjonene persepsjon (nivå 1), forståelse (nivå 2) og projeksjon (nivå 3). Persepsjon defineres som «vår oppfatning av fysiske objekter eller sosiale situasjoner med utgangspunkt i sanseintrykk her og nå» (Eid & Johnsen, 2018, s. 93). Persepsjonen er en indre, ofte ubevisst, prosess der vi fortolker sanseintrykkene rundt oss ved hjelp av tidligere erfaringer.

Endsley (2012) påpeker hvordan langtidshukommelsen kan påvirke persepsjonsprosessen positivt og motvirke begrensninger ved korttidshukommelsen ved bruk av mentale modeller. Mentale modeller er kognitive modeller som inneholder informasjon som gjør det f.eks. mulig å gjenkjenne elementer i et miljø eller en situasjon. De mentale modellene utvikles gjennom erfaring, og kan omfatte komponenter av et system, samt forståelse av hvordan de virker sammen. Dette gjør det mulig å gjenkjenne elementer, forutse sammenhenger og forstå effektene over tid. En svakhet ved å benytte mentale modeller er at man kan ta i bruk uferdige modeller.

Av modellen (Figur 1) ser man at en av utfordringene som kan redusere situasjonsbevisstheten er ulike stressorer som f.eks. arbeidsbelastning. Dette kan redusere kapasiteten til arbeidsminnet og effektiviteten og evnene til informasjonsinnhenting fra omgivelsene. En effekt av dette er at det ikke innhentes viktig informasjon som kan resultere i tunnelsyn. Et redusert beslutningsgrunnlag er en konsekvens av dette.

2.2 Dual process theory og intuisjon

Ifølge beslutningstakingsteorien (Figur 2) som Daniel Kahneman (2002) har videreutviklet, har mennesket to kognitive systemer som anvendes ved beslutningstaking. Teorien kalles «dual process theory», og består av system 1 og system 2 som har ulike egenskaper, men samarbeider og utgjør til sammen et helhetlig system for beslutningstaking. System 1 bygges på intuitiv forståelse der prosessen kjennetegnes av automatikk, følelser, assosiasjoner og hurtighet. System 2 kalles det analytiske eller refleksive systemet der beslutningsprosessen karakteriseres av kontroll, logisk resonnement, tid og refleksjon. Systemene kan fungere samtidig, og system 2 kan overstyre system 1.

System 1 (Intuitive)	System 2 (Reflective)
Process Characteristics	
Automatic	Controlled
Effortless	Effortful
Associative	Deductive
Rapid, parallel	Slow, serial
Process opaque	Self-aware
Skilled action	Rule application
Content on Which Processes Act	
Affective	Neutral
Causal propensities	Statistics
Concrete, specific	Abstract
Prototypes	Sets

Figur 2. Two Cognitive Systems (Kahneman, 2002, s. 51)

En viktig faktor som danner beslutningsgrunnlag for det intuitive systemet, er heuristikker. Definisjon på kognitive heuristikker er «mentale filtre som selekterer og systematiserer våre sanseinntrykk» (Engen et al., 2021, s. 109). Heuristikker er viktig for hvordan sannsynligheten og utfallet av en hendelse blir vurdert og kalles også for intuisjon. Dette kan føre til systematiske feilslutninger, også kalt bias, som kan forklare feilslutninger basert på system 1. Det finnes flere ulike bias som forklarer hvorfor mennesker systematisk gjør vurderinger og valg som ikke stemmer overens med virkeligheten. Et eksempel på bias er bekreftelsestendensen som går ut på at vi søker etter informasjon som bekrefter det vi tror.

Et av målene til Kahneman er å avmystifisere begrepet intuisjon, og han viser til Herbert Simon sin definisjon (Simon, 1992, s. 155) som definerer intuisjon som at «Sitasjonen har gitt et signal. Dette signalet har gitt eksperten tilgang til informasjon som er lagret i hukommelsen, og informasjonen gir svaret. Intuisjon er intet mer og intet mindre enn gjenkjennelse». Oversettelsen av sitatet er hentet fra Kahneman (2012, s. 256) sin bok. På denne måten operasjonaliseres ordet «intuisjon» til en dagligdags hukommelsesprosess. Kahneman (2012) sin forskning og teori har sett på hvordan en kan forklare beslutningsfeil gjort av erfarne folk på sitt felt gjennom heuristikker og bias.

Klein (1998) har en annen tilnærming til ekspertintuisjon der han forklarer hvordan eksperter tar gode intuitive beslutninger i komplekse og usikre situasjoner. Dette er på bakgrunn av at en etter årevis med erfaringer fra virkelige situasjoner har ervervet seg ekspertintuisjon. Denne intuisjonen vil som oftest produsere et raskt riktig løsningsalternativ. Først vil den assosiative hukommelsen i system 1 automatisk danne en plan. Deretter vil det sakte og rasjonelle system 2 gå gjennom planen. Klein (1998) fremhever hvordan eksperter klarer å se

ting som er usynlige for nybegynnere. Det inkluderer mønstergjenkjenning, anomalier, det store bildet, en forståelse av helhetsbilde og predikere fremtidsmuligheter, muligheter og improvisasjon, deres egne begrensninger og små ulikheter og nyanser som til sammen utgjør ekspertintuisjon. I senere tekster refererer Klein også til ekspertintuisjon som profesjonell intuisjon.

Både Klein og Kahneman (2009) anerkjenner profesjonell intuisjon innenfor kognitiv psykologi og beslutningstaking, og at profesjonelle har evnen til å ta eksepsjonelt gode beslutninger, men også dårlige beslutninger. Selv om disse to ulike tilnærmingene og fagpersonene ofte har blitt satt opp mot hverandre som motsetninger er de enige om det meste selv om tilnærmingen og utgangspunktet er ulikt. De er enige om at profesjonell intuisjon er viktig for beslutningstaking, profesjonell intuisjon er ikke ufeilbarlig, begge bruker «dual process theory» for å forklare intuisjon i beslutningstaking, intuitive ferdigheter er ikke kun forbeholdt profesjonelle og profesjonell intuisjon utvikles gjennom erfaringer i autentiske miljøer som gir korrekte tilbakemeldinger.

2.3 Tur etter evne

I ulykkespåskan i 1967 døde 17 mennesker i vinterfjellet i Norge (Horgen, 2017a). Dette førte til diskusjoner om opplæring i vinterfriluftsliv og ulykkesforebygging helt opp til stortingsnivå, og var trolig begynnelsen på pedagogiseringen av friluftsliv i Norge som tidligere hadde vært forbeholdt noen få organisasjoner som speiderbevegelsen (Horgen, 2010). Samme år som ulykken etablerer filosof, sivilingeniør og tindevegleder Nils Faarlund «Norsk Alpincenter» som senere ble kjent som «Norges høgfjellsskole». Faarlund (1974) har en normativ tilnærming til friluftsliv som er forankret i et økofilosofisk fundament med fokus på læring, naturopplevelse og erfaring i møte med fri natur. Han utviklet friluftslivsveiledning (Faarlund, 1974) som en pedagogisk praksis der viktige forutsetninger er at veiledningen skal foregå i natur, en skal følge normen «tur etter evne», deltakerne oppfordres til deltakelse og medansvar, veglederen skal så langt det er mulig være en del av gruppen som bør være mest mulig selvstyrt og heterogen. Dette innebærer i praksis at alle turdeltakerne deltar i turvalg og turplanlegging, deltakerne blir ansvarliggjort og er aktive i prosesser underveis på turen, gruppen samles jevnlig og reflekterer over turen i etterkant.

Andrè Horgen (2017a) redegjør for hvordan den norske sikkerhetsdiskursen i friluftsliv har utviklet seg i perioden 1967-1974. Selv om friluftsliv ble en del av kroppsøvningsfaget i 1974, og myndighetene viste økte engasjement for friluftsliv og sikkerhet, var Norges Røde Kors Hjelpekorps, Den Norske Turistforeningen, Norsk Alpincenter og Norsk Forening for Fjellførere de viktigste aktørene med makt til å definere sikkerhetstankegangen innenfor norsk friluftsliv. Horgen (Horgen, 2017a) argumenter for at det han navngir som «fjellvettlinjen» ble den dominerende sikkerhetstankegangen innenfor profesjonsrettet friluftsliv. I motsetning til en regelbasert tilnærming til sikkerhet er fjellvettlinjen verdibasert og retter seg etter «... allment forpliktende normer – rettet mot at folk burde ta ansvar selv og velge tur etter evne» (Horgen, 2017a, s. 468). Nils Faarlund (1971, s. 22) hevder at dette er den eneste fjellregel en trenger å kunne, og beskriver normen «tur etter evne» som:

... vi må velge og planlegge en tur slik at våre forutsetninger – enda om de skulle reduseres underveis – alltid vil veie tyngre enn de krav som stilles til oss – også dersom disse kravene skulle bli skjerpet. Med andre ord: Velg tur etter evne – ikke over evne.

Videre legger han (Faarlund, 1974) til at viktigheten av friluftslivsveglederens overskudd både, fysisk og psykisk, ikke kan understrekes nok. Videre fra 1970-tallet og ut 1990-tallet hadde spesielt Norsk Alpincenter stor innflytelse på organisasjoner, sentrale utdanningsinstitusjoner og private virksomheter (Horgen, 2017b). Normen «tur etter evne» står som en sterk ulykkesforebyggende norm i sikkerhetstankegangen i den norske friluftslivstradisjonen den dag i dag (Meld. St. 18 (2015–2016)), og da Den Norske Turistforening sammen med Røde Kors (Norsk Friluftsliv, 2016) reviderte fjellvettreglene i 2016 implementerte de denne normen som fjellvettregel nummer to som nå anbefaler at en skal tilpasse turen etter evne og forhold.

2.4 Handlingskompetanse

I 2006 (Ristesund, 2008) ble en arrangør av juvvandring dømt for uaktsomt drap og brudd på internkontrollforskriften (1997), hjemlet i produktkontrolloven (1977), da en av deltakerne på turen druknet. Det ble konstatert at selskapet manglet systematisk gjennomgang av risiko- og sikkerhetsvurderinger, og et system for å følge opp tiltak for å minimere risikoen knyttet til turen. Ristesund (2008, s. 11) påpeker i fagbladet til Økokrim at «Dommen vil derfor kunne ha overføringsverdi i framtidige saker der man må trekke opp grensen mellom den akseptable

og den uakseptable risiko innen denne typen friluftaktivitet.» I etterkant av ulykken ga Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (2007) ut «Temaveiledning i risikoanalyse for risikofylte forbrukertjenester» som en respons på hendelsen. Utdanningsinstitusjoner, turoperatører og andre innen profesjonsrettet friluftsliv er blant annet lovpålagt (internkontrollforskriften, 1997) til å utarbeide skriftlige risikoanalyser og jobbe systematisk for å iverksette risikoreducerende tiltak. Det fremheves også hvordan denne typen forbrukertjenester må leveres med høy kompetanse.

Risikoanalyser (Horgen & Christoffersen, 2019) som akademisk disiplin vokste frem i Norge på slutten av 1960-tallet og har fått kritikk for å være tekniske analysemodeller der en prøver «å fremstille et subjektivt og kvalitativt forhold på en objektiv og kvantifiserbar måte» (Horgen & Christoffersen, 2019, s. 143). Professor i sikkerhetsledelse ved NTNU Jan Hovden understreker en svakhet ved denne typen risikoanalyser. Han påpeker at denne tilnærmingen kan være passende når man har tilstrekkelig og etablert kunnskap om de viktigste, faste parameterne. Imidlertid hevder han at denne tilnærmingen kommer til kort når man står overfor betydelig usikkerhet eller mangler kunnskap om de faste parameterne (2004, s. 43). Risikomomentene i turlederne sin arbeidshverdag består av et samspill mellom turdeltakerne og naturen der både mennesker og natur utgjør uforutsigbare risikofaktorer. Turlederne har ansvaret for sikkerheten og må kontinuerlig vurdere situasjonen underveis på turen ut ifra gruppens forutsetninger og kravene naturmiljøet stiller på det gitte tidspunktet. Det kan argumenteres med at den arktiske naturen, der turlederne har sitt daglige virke, utgjør en usikkerhetsfaktor i spillet mellom menneske og natur på turen. I tillegg kan det til tider være begrenset kunnskap om faste parametre i denne sammenhengen. Turlederne må kjenne på kroppen hvor vinden og snøen kommer fra og vurdere det opp mot potensiell skredfare i dalen de beveger seg gjennom, samtidig som de kanskje har noen turdeltakere som begynner å slite med frostskafer eller gnagsår. Videre skal de kanskje bestige en bre i enden av dalen. Imidlertid har smeltingen av breene ført til at forholdene er annerledes i år enn tidligere, og det kreves derfor nye vurderinger angående valg av rute samt når og hvor det er nødvendig å gå i taulag for å sikre at ingen faller ned i en bresprekk. Det er mulig at de har med seg deltakere som har en tendens til å vandre av sted, eller at det er tilfeller av whiteout som medfører at de velger å gå i tau uansett.

Andersen (2018) argumenterer for hvordan skjematiske HMS-analyser ofte ikke er en tilstrekkelig tilnærming til sikkerhet og risiko ved naturguiding på Svalbard. Han deler en opplevelse fra en tur på Svalbard der han, sammen med tre andre guider, hadde ansvar for 23

turdeltakere. I løpet av natten blir de vekket av bjørnevaktens advarsel om isbjørn i teltleiren. Den lar seg ikke skremme av skudd med signalpistol, og er 25 meter unna teltene der deltakerne sover. Vanligvis vil en isbjørn la seg skremme, og er isbjørnen nærmere enn 30 meter er anbefalingen å skyte i nødverge. Guidenes tidligere erfaringer, og evnen til å handle riktig i en presset situasjon, gjorde at det hverken ble skader på mennesker eller dyr. Andersen (2018) understreker hvordan det ikke finnes noen eksisterende fasit eller svar i noen bok som forteller hvordan en skal håndtere en slik situasjon. Svaret ligger i erfaringene til turlederne som gir dem mulighet til å oppfatte komplekse situasjoner helhetlig og deretter fatte riktige beslutninger. Han referer til dette som naturguidens handlingskompetanse som innebærer «... kompetanse til å kunne gjenkjenne og handle rett i de situasjonene som oppstår» (2018, s. 199). Andersen (2018) foreslår handlingskompetanse som sikkerhetstilnærming til guiding i polare strøk. Dette peker på viktigheten av at naturguiden, gjennom erfaring, er i stand til å oppdage sammenhenger, se helheter og finne løsninger, i stedet for å følge fastlagte skjemaer og prosedyrer.

Skårderud et al. gir en generell beskrivelse av profesjonell handlingskompetanse som de «konkrete kompetanser som personen trenger for å kunne handle innenfor et bestemt praksisfelt» (2006, s. 464). Videre legges det til grunn at handlingskompetanse må forstås gjennom en dobbelt situerthet ved at den er knyttet til indre psykologiske prosesser og den materielle og sosiokulturelle konteksten der handlingskompetansen utvikles og brukes. Det er gjennom samspillet mellom disse elementene at handlingskompetanse utvikles. Det finnes ulike definisjoner av ordet kompetanse. Røkenes og Andersen (2016) legger til grunn definisjoner av kompetansebegrepet som innebærer kunnskap, holdninger og ferdigheter i møte med komplekse situasjoner som må løses. Røkenes og Andersen har følgende yrkesspesifikk definisjon på guidens profesjonelle handlingskompetanse relatert til sikkerhet:

«Handlingskompetanse kan forstås som kompetanse til å handle rett i forhold til etablert kunnskap og regler, men også ha evnen til å handle riktig i en situasjon der «normale prosedyrer» og «gammel kompetanse» ikke fungerer. En viktig del av friluftslivkompetansen er at guiden kontinuerlig og instinktivt analyserer situasjonsrisiko og konsekvenser. Guidene må spørre seg selv, hva som kan skje, hva er konsekvensene og hva vil jeg til slutt gjøre» (Røkenes & Andersen, 2016, s. 3).

Videre forklarer dem hvordan ferdighetene som danner grunnlaget for handlingskompetansen ikke kan tilegnes gjennom teori, men at det krever erfaring fra flere ulike ekte situasjoner ute i

naturen. Både naturguidene og turlederne i denne oppgaven har ansvaret for mennesker ute i naturen, og har ansvaret for å gjennomføre turen på en tryggest mulig måte. Røkenes og Andersens forståelse av handlingskompetanse som en sikkerhetstilnærming innenfor profesjonsrettet friluftsliv gjør det til en relevant fortolkningsramme for resultatene.

3 Metode

I dette kapitlet vil det bli redegjort for oppgavens vitenskapsteoretiske tilnærming og de metodiske virkemidlene som har blitt valgt for å svare på oppgavens forskningsspørsmål. En rød tråd er drøfting av styrker og svakheter av de metodiske verktøyene knyttet opp mot oppgavens pålitelighet og gyldighet. Gyldighet handler om forskningsresultatenes validitet, og at empirien som samles inn er relevant for forskningsspørsmålet (Thagaard, 2018). Pålitelighet refererer til graden av troverdighet i forskningsresultatene, samt at forskeren reflekterer over konteksten av datautvikling og relasjon til intervjupersonene (Thagaard, 2018).

3.1 Vitenskapsteoretisk forankring

Oppgaven tar utgangspunkt i en fortolkningsbasert samfunnsvitenskapelig tilnærming der virkeligheten er menneskeskapt og dynamisk, som står i kontrast til den tradisjonelle tilnærmingen innenfor naturvitenskapen og positivismen, som vektlegger objektivitet og verdinøytralitet (Jacobsen, 2022). For å forstå den konstruerte menneskeskapte virkeligheten må det tas utgangspunkt i det subjektive menneskets oppfattelse av egen virkelighet. Kunnskap er empiristisk, og innsamling av informasjon skjer gjennom dialog med mennesker og observasjoner fra virkeligheten (Jacobsen, 2022). Dette er et hensiktsmessig utgangspunkt for oppgavens problemstilling som undersøker hvordan turlederne opplever at overskudd og erfaring påvirker deres beslutninger knyttet til sikkerhet, og hvordan disse beslutningsprosessene foregår. En fortolkningsbasert tilnærming med utgangspunkt i hvordan turlederne opplever sin virkelighet vil kunne gi gode svar på spørsmål knyttet til hvordan de personlig opplever sin arbeidshverdag.

3.1.1 Forskerens forforståelse

Forskning er ikke objektiv og nøytral, og forskerens forforståelse vil prege hvordan virkeligheten oppleves (Tjora, 2017), og kan dermed også danne en bevisst eller ubevisst fortolkningsramme for forskningsprosjektet. Med nye erfaringer vil forforståelsen bli revidert. Dynamikken mellom erfaring og forforståelse refereres til som den hermeneutiske spiral

(Thurén, 2009), og er en tilnærming som kan motvirke fordommer og gi en bedre forforståelse. Det er derfor viktig å redegjøre for egen forforståelse og tilknytning til emnet (Tjora, 2017).

Friluftslivet har alltid vært en viktig del av hverdagen og har ført til en bachelor i Arktisk friluftsliv og lærerutdanning i friluftsliv. Det har igjen ledet til jobber som arktisk naturguide på Svalbard og friluftslivlærer på folkehøgskolen både på Svalbard og Fastlands-Norge. Jeg har en sterk faglig interesse for problemstillingen ettersom jeg vet hva det kan innebære å være ansvarlig for en gruppe på tur på Svalbard. Jeg har også en interesse som går mer i samfunnspolitiske retning når det gjelder utviklingen av Svalbard, arbeidsforhold og profesjonalisering av friluftsliv, og da spesielt med Svalbard som kontekst. Disse interessene kan være med og påvirke masteroppgaven. I denne oppgaven kan det ha medført at jeg har vært mer åpen for teori og empiri som underbygger mine egne meninger. Samtidig kan åpenhet og kjennskap til feltet være en styrke i møte med intervjupersoner og empirien (Thurén et al., 2009; Tjora, 2017).

3.2 Kvalitativt design og intervju som metode

Oppgaven anvender kvalitativ forskningsmetode kjennetegnet av fleksibilitet og en fortolkende tilnærming (Thagaard, 2018). Et kvalitativt design gir meg mulighet for å gå i dybden og undersøke nyanser samtidig som det legges vekt på enkeltpersoners opplevelser ved å forske på menneskelige prosesser (Postholm, 2010). Som en motsetning til en kvantitativ tilnærming som går mindre i dybden, men derimot ser på flere individer og som oftest gir tallfestede resultater (Thurén et al., 2009). Et kvalitativt design, som gir meg muligheten til å gå i dybden og som skaper åpenhet for turledernes egne tolkninger, erfaringer og beslutningsprosesser, vil være en formålstjenlig tilnærming.

Underveis i prosjektet har det medført et «gjensidig påvirkningsforhold mellom utforming av problemstilling, utvikling av data og analyse og tolkning» (Thagaard, 2018, s. 27). For å undersøke problemstillingen ble intervju valgt som metode for datainnsamling. Ifølge Aksel Tjora (2017) er dybdeintervju en egnet metode når målet med intervjuet er å få frem refleksjoner og erfaringer som intervjupersonene har gjort seg om temaet. Intervju er derfor en egnet metode for å svare på oppgavens forskningsspørsmål som omhandler turlederens

subjektive opplevelse og erfaringer knyttet til overskudd, risikovurderinger og beslutningstaking på tur.

Denne metoden baserer seg på et fenomenologisk perspektiv der forskerens hensikt er å utvikle en forståelse av intervjupersonenes opplevelser og refleksjoner. Gjennom intervjuene gis det tilgang til data om hvordan turlederne opplever sin arbeidshverdag og situasjoner som har oppstått. I tillegg er intervju mindre tid- og ressurskrevende enn andre kvalitative metoder, samtidig som dagens teknologi muliggjør digitale intervju ved behov. Metoden er derfor praktisk gjennomførbar. I forskningsintervjuet skapes kunnskapen i interaksjonen mellom forsker og den som intervjues (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2018; Tjora, 2017). Notatbok er brukt til å fange opp tanker og refleksjoner underveis i prosessen (Dalen, 2011).

Oppgaven bruker Thagaard (2018) sitt begrep «intervjupersoner» om personene som blir intervjuet. Begrepet «informant» blir brukt om nøkkelpersoner innenfor feltet som studeres. Prosjektet anvender Thagaard (2018, s. 46) sin definisjon på informant som betegnes som «personer vi tar kontakt med fordi de har spesielle kunnskaper om de temaer vi studerer». Informantene kom med verdifulle faglige innspill og fungerte som kontaktpersoner inn mot miljøet.

3.2.1 Formelle godkjenninger

Siden masteroppgaven skulle behandle personopplysninger gjennom blant annet intervjuopptak, var det meldepliktig til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Meldeskjema ble fylt ut og godkjent (vedlegg 1), i tillegg til at veileder for masteroppgaven fikk tilgang til prosjektet i NSD. Hensikten var å ivareta personvernet til informantene gjennom å sikre riktig behandling av personopplysninger i henhold til gjeldende lovverk. Intervjupersonene leste gjennom og underskrev en samtykkeerklæring (vedlegg 2) før intervjuet, og det ble lagt vekt på at de når som helst kan trekke sitt samtykke. Intervjupersonene har også blitt gitt muligheten til å lese gjennom data i oppgaven som omhandler dem selv for å kontrollere at dem har blitt sitert riktig og vurdere gjenkjennelighet.

3.2.2 Strategisk utvalg og rekruttering

Strategisk utvelgning (Thagaard, 2018) ligger til grunn for utvalget av intervjupersoner i prosjektet. Det innebærer at det ble stilt visse krav til intervjupersonene som var strategiske med hensyn til problemstillingen. I denne oppgaven er det satt krav til at intervjupersonene må snakke norsk eller engelsk, ha vært turlleder på Svalbard som en del av sin hovedjobb de siste årene og gjennomført minst én flerdagers skitur. Bakgrunnen for kravet om minst én flerdagers skitur, er at det som regel er de mest erfarne turlederne som blir satt til å lede disse turene.

Utvalgskriteriene og utvelgelsesprosessen sikret at det ble valgt intervjupersoner som har tilstrekkelig med relevant kompetanse og erfaring til å undersøke problemstillingen. Språkkravet er satt for å sikre god nok forståelse og kommunikasjon. Språkkravet kan resultere i færre intervjupersoner. Det er derimot ingenting som tyder på det i den innledende fasen ved kartlegging av aktuelle intervjupersoner. Det ble også prioritert ulike kjønn, aldersgrupper og bakgrunn for å få størst mulig bredde i utvalget. Intervjupersonen ble også selektert på bakgrunn av Kvale & Brinkmann (2015, s. 194) sin påstand om at gode intervjupersoner er samarbeidsvillige, motiverte, veltalende og kunnskapsrike. Styrken med en slik utvelgelse er å få gjennomtenkte svar og utfyllende empiri, mens svakheten er at en systematisk ekskluderer aktuelle intervjupersoner som fremstår som mindre reflekterte og engasjerte. Av aktuelle intervjupersoner var det bare et fåtall som ble ekskludert på bakgrunn av dette kriteriet.

Da målet var å intervju personer som hadde Svalbardnaturen som en del av sin hovedjobb, begrenset det seg geografisk til Longyearbyen. Jeg har imidlertid god oversikt over bedrifter og skoler som har ansatte i denne typen stillinger. Videre har informanter fra ulike miljøer gitt meg verdifulle tips om konkrete navn. Disse tok jeg direkte kontakt med eller ble introdusert for av informantene. Tjora (2017) kaller det for snøballmetoden, og ulempen er at det kan medføre intervjupersoner fra samme miljø og nettverk. Antallet intervjupersoner ble begrenset av tilgjengelig tid og opplevelsen av at et «metningspunkt» var nådd (Thagaard, 2018). Metningspunktet nås når nye intervjuer ikke tilfører mer relevant data til studiene enn det som allerede finnes. I studien ble det intervjuet 5 personer, hvorav 3 kvinner og 2 menn.

3.2.3 Intervjuguide

Intervjuguiden (vedlegg 3) i denne oppgaven ble brukt som et hjelpemiddel for å strukturere intervjuet, og sikre at innsamlet data var relevant for problemstillingen (Tjora, 2017).

Intervjuguiden er strukturert etter tre faser: oppvarming, refleksjon og avrundning (Tjora, 2017). I intervjuguiden kan det sees at første fase omhandler generelle spørsmål knyttet til utdanning og relevant yrkeserfaring, deretter er det temaer som danner grunnlag for refleksjonsspørsmål før det avslutningsvis avrundes med en kort oppsummering og ved å takke intervjupersonen for at hen stilte opp. Det gir muligheten for en myk start på intervjuet med enkle spørsmål, som kan trykke intervjupersonen og skape en avslappet atmosfære før det går videre på temaer som krever mer refleksjon og åpenhet fra intervjupersonen, samt at den deler erfaringer fra sin livsverden. Til slutt rundes samtalen formelt av med praktisk informasjon om prosjektets videre prosess. Refleksjonsdelen er delt inn i temaene «turlederens overskudd» og «innvirkning av overskudd og erfaring på risikovurderinger og beslutningstaking» for å sikre at det samles empiri som er av verdi for forskningsspørsmålet. Spørsmålene i intervjuguiden har til hensikt å styre og innramme samtalen på temaene, samtidig som det gis mulighet for at intervjupersonene fritt kan uttrykke det de mener er viktig innenfor rammen av intervjuet, uten at spørsmålene nødvendigvis må følges slavisk. Språket i intervjuguiden er hverdagslig, og uten mange akademiske ord og uttrykk slik at intervjupersonen skal oppleve kommunikasjonen mest mulig forståelig og naturlig (Kvale & Brinkmann, 2015).

Intervjuet baserer seg i stor grad på at intervjupersonene reflekterer over tidligere opplevelser og erfaringer. En forutsetning for økt validitet blir derfor at intervjupersonene har god hukommelse. Kvale og Brinkmann (2015) påpeker at hukommelsens rolle i et intervju er lite diskutert samtidig som de presenterer konkrete retningslinjer til hvordan minnet til intervjupersonen kan forsterkes. Noen av retningslinjene er eksplisitt tatt med i intervjuguiden ved å be intervjupersonene om å tenke tilbake på en spesifikk tur eller gi konkrete eksempler. Det at intervjupersonene oppgir relevant utdanning og yrkeserfaring, gjør at en kan bruke det som en tidslinje underveis i intervjuet som kan gjøre det lettere for dem å huske. Det var også åpent for at de kunne snakke relativt fritt og vektlegge det de opplever som viktig. Utover dette ble de gitt tid til å huske og hjulpet med ledetråder ved behov.

3.2.4 Intervjuforberedelser og intervjusituasjon

Før selve intervjuet ble det gjennomført to prøveintervju med personer som nesten oppfylte utvalgskriteriene for utprøving av intervjuguiden og -situasjonen. Jeg ble raskt oppmerksom på at jeg måtte gjøre enkelte endringer i intervjuguidene for å unngå misforståelser basert på språk og faglige uttrykk. Begrepet «turlederens overskudd» var ikke nødvendigvis selvforklarende for de som ikke snakket norsk eller hadde bakgrunn innenfor friluftsliv. Forklaringen som ligger til grunn for turlederens overskudd ble lagt til for å sikre at jeg og intervjupersonen snakket om samme tema og hadde samme forståelse av begrepet. Forklaringen og intervjuguiden ble også testet gjennom diskusjon med informanter som arbeider innenfor fagområdet på Svalbard før den ble ferdigstilt.

For å fokusere på intervjupersonene underveis i intervjuet brukte jeg lydopptaker som gjorde at det ikke var behov for å notere eller huske alt som ble sagt underveis i intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015). Det ga også muligheten for å lytte på opptakene om igjen underveis i prosessen. Diktafon-appen og UiO sin nettskjema-løsning ble anvendt. Da dette var nytt for meg i forkant av denne oppgaven, ble dette også utprøvd før selve intervjuene ble utført for å sørge for at jeg var trygg på at teknologien fungerte som den skulle.

Intervjupersonene fikk selv lov til å velge sted for intervjuet. En forutsetning var et sted der intervjuet kunne gjennomføres uforstyrret, med bakgrunn i antakelsen om at intervjupersonene ville velge et sted de følte seg komfortable og trygge (Tjora, 2017). Det ville kunne skape gode rammer for intervjusituasjonen som flere kan oppleve som konstruert og unaturlig. Valg av sted for intervju var viktig for å unngå negativ konteksteffekt (Jacobsen, 2022) der det valgte stedet ville oppleves som kunstig for intervjupersonene og dermed resulterte i kunstige svar. Kvaliteten på intervjuet baserer seg på tilliten mellom informant og intervjuer. En av forutsetningene for dette er en avslappet stemning der intervjupersonen føler at hen kan dele personlige opplevelser og erfaringer (Tjora, 2017). Fire av intervjuene foregikk ved fysisk samhandling hjemme hos enten meg eller intervjupersonene, og ett intervju foregikk som videosamtale via Microsoft Teams grunnet den geografiske avstanden.

Planen for intervjuet var å være åpen, aktivt lyttende, interessert og ha fokus på gode oppfølgingsspørsmål til refleksjon og ga intervjupersonene muligheten til å konkretisere sine erfaringer. Mye av kommunikasjonen i intervjuet var ikke-verbal (Kvale & Brinkmann, 2015), og det var viktig å være bevisst underveis på at det var samsvar mellom verbale og ikke-verbale tegn som jeg som intervjuer sendte ut for å være tydelig og konsekvent i

kommunikasjonen for å skape tillit. Det ble også anvendt det Tove Thaagaard (2018) omtaler som «prober» for å vise at man lyttet aktivt og interessert på det intervjupersonen sa. En «probe» kunne være et nikk eller et «mhm».

Jeg opplevde intervjupersonene som ærlige, tillitsfulle og engasjerte. I forkant av intervjuet ble det sagt at ingen svar var dumme, og at jeg var ute etter deres opplevelser og erfaringer. Det ble også sagt at hvis personene behøvde tid til å tenke var det rom for stillhet uten at de skulle føle at stillheten måtte fylles med noe. Underveis i intervjuet benyttet samtlige seg av tiden til stillhet for å reflektere og tenke rundt spørsmålene uten at stillheten ble opplevd som unaturlig. I de tilfeller der jeg var usikker på om jeg hadde tolket intervjupersonens utsagn riktig, presenterte jeg min tolkning og spurte om å få korrigerende eller bekreftelse på utsagnet. I det ene intervjuet som foregikk som videosamtale via Microsoft Teams, forsvant i større grad den ikke-verbale kommunikasjonen. Dette kan ha vært en svakhet i intervjuet. Tove Thaagaard (2018) påpeker også hvordan digitale intervju kan påvirke tillitsforholdet mellom intervjuer og intervjuperson negativt. Det var intervjupersonen sitt forslag å gjennomføre intervjuet som en digital videosamtale, og jeg opplevde at begge var vant til og komfortable med denne formen for kommunikasjon gjennom intervjuet.

3.2.5 Transkribering

For å strukturere og gjøre lydopptaket bedre egnet for analyse, anbefaler Kvale & Brinkmann (2015) transkripsjon der tale i lydopptaket oversettes til skriftspråk. Jeg transkriberte intervjuene selv da det gir en unik mulighet for å bli kjent med datamaterialet (Dalen, 2011). Opptakene ble transkribert rett etter intervjuene ble gjennomførte, noe jeg opplevde som en stor fordel da jeg fortsatt husket hva som hadde blitt sagt og hvordan det ble sagt. Det er i samsvar med anbefalingen til Dalen (2011) for å sikre en best mulig gjengivelse av hva intervjupersonene har sagt. Dette kom tydelig frem i transkriberingen av det ene opptaket, der intervjupersonen hadde en tendens til å mumle.

Etter å ha utprøvd ulike måter å transkribere, erfarte jeg raskt at det som høres ut som et sammenhengende og velformulert muntlig utsagn ikke er like velformulert når det oversettes ordrett til skriftspråk. Det er dette Kvale & Brinkmann (2015) beskriver som en kunstig konstruksjon som ikke gir en fyldig og realistisk beskrivelse av det som ble formidlet muntlig under intervjuet. Dermed endte det med en oversettelse fra talespråk til skriftspråk der teksten

var sammenhengende og ga mening, samtidig som jeg prøvde å være mest mulig tro mot intervjupersonens utsagn i intervjuet.

Svakheten med transkripsjoner er at de er «svakkede, dekontekstualiserte gjengivelser av direkte intervjusamtaler» (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205). Fysisk tilstedeværelse som danner grunnlaget for sosial interaksjon gjennom talespråk og kroppsspråk vil ikke kunne overføres til skriftlig tekst. Som et mottiltak til denne svakheten ved transkripsjonene, lyttet jeg også til lydopptakene fra intervjuene og støttet meg på egne intervjunotater.

3.2.6 Koding, kategorisering og analyse

Etter at intervjuene hadde blitt transkribert ble transkripsjonene kodet ut ifra en induktiv tilnærming der kodene ble forankret med utgangspunkt i tekstmaterialet. Ifølge Thagaard «innebærer koding at vi deler opp teksten og betegner utsnitt av teksten med kodeord» (2018, s. 153). Det startet med en innledende råkoding der det ble valgt koder som ga beskrivende betegnelser for ulike tekstsegmenters meningsinnhold. Etter hvert ble hele transkripsjonen systematisk kodet linje for linje gjennom en iterativ prosess. Parallelt med dette ble nye koder til og gamle koder forsvant eller fikk endret betydning. Grunnlaget for koding var både papirutskrifter og digitale versjoner av transkripsjonene. Selve kodingen ble gjort i Microsoft OneNote med matriser av relevante tekstutdrag for de ulike kodene. Det ga en strukturert oversikt over forståelsen av meningsinnholdet og koder. Svakheten ved denne tilnærmingen er en reduksjon av meningsinnholdet, der deler av teksten blir tatt ut av sammenheng samt at noe tekst kan forsvinne (Thagaard, 2018). Samtidig med kodingen ble det skrevet ned analytiske notater etter hvert som sammenhenger ble tydeligere, bemerket seg fenomener eller fikk idéer.

Videre ble kodene kategorisert ut ifra en hybridtilnærming av induktiv og deduktiv, kjent som en abduktiv tilnærming (Tjora, 2017). Noen steder ble kodene kategorisert med bakgrunn i det teoretiske rammeverket mens andre kategorier ble definert ut ifra selve kodene.

Kategoriene tematiserte innholdet systematisk og fremhevet sentrale perspektiver som dannet grunnlaget for en mer strukturert analyse. Analyse og tolkning var en kontinuerlig prosess som startet under intervjuene og fortsatte underveis mens empirien ble bearbeidet (Kvale & Brinkmann, 2015) (Thagaard, 2018). Videre analyse var preget av det teoretiske rammeverket og forståelsen som ble utviklet underveis ved å tolke dataene (Thagaard, 2018). Det ble brukt

matriser for å sette dataene opp mot hverandre og finne likheter, mønstre og ulikheter, og dataene ble tolket opp mot den teoretiske bakgrunnen.

3.2.7 Gyldighet og pålitelighet

Oppgavens gyldighet og pålitelighet har vært diskutert fortløpende gjennom metodekapittelet ved å se på styrker og svakheter ved de ulike metodiske valgene, herunder intervjuguide, valg av intervjusted, hukommelse, intervjusituasjon, utvalgsprosess, intervjustrategi, transkribering og analyse. Det settes her fokus på sider knyttet til oppgavens gyldighet og pålitelighet som ikke er nevnt tidligere i kapittelet. Jacobsen (2022) skiller mellom intern gyldighet og ekstern gyldighet. Intern gyldighet vurderer om vi har grunnlag i empirien for de konklusjonene man når frem til, mens ekstern gyldighet viser til resultatenes overførbarhet, og om de kan generaliseres til å gjelde i andre sammenhenger.

For at leseren kritisk skal kunne vurdere tolkningsgrunnlaget har jeg i oppgaven redegjort for min posisjon og relevante teorier. Tolkningsgrunnlaget er basert på en forsker som forsker i eget miljø. En styrke i dette er en økt forståelse for intervjupersonenes situasjon basert på egne erfaringer. En begrensning med å forske i eget miljø er at jeg kan ha oversett viktige nyanser fordi de ikke er i overensstemmelse med mine egne erfaringer (Thagaard, 2018). Det er kun jeg som har arbeidet med oppgaven, og det ville vært en fordel å være to som kunne utfordret hverandres tolkninger, og dermed fungert som kritiske motparter for hverandre. Veileder har til en viss grad fylt denne rollen.

Temaene som ble tatt opp er til en viss grad sensitive fordi intervjupersonene blant annet deler dårlige beslutninger de har tatt som kunne gått ut over andre menneskers liv og helse. Det vil være vanskelig å vurdere om intervjupersonene formidler sin virkelighet og sine opplevelser ærlig og oppriktig. Jeg opplevde derimot intervjupersonene som troverdige, åpne og engasjerte, et inntrykk jeg sitter igjen med basert på verbal og ikke-verbal kommunikasjon fra intervjusituasjonen.

Videre består utvalget av 5 intervjupersoner som danner et forsvakt grunnlag til å generalisere, men funnene kan gi en indikasjon. Noen av funnene støtter også opp om tidligere forskningsresultater innen lignende områder som kan være med på å styrke den eksterne validiteten.

Thagaard (2018) hevder at en måte å redegjøre for pålitelighet på er å gi en detaljert beskrivelse av forskningsprosessen slik at leseren kan vurdere prosessen med et kritisk blikk. Dette er gjort gjennom å beskrive hele prosessen så åpent og detaljert som mulig i metodekapittelet. En intervju situasjon er en kunstig situasjon der begge parter blir påvirket av de som deltar i samtalen, også kalt «intervjuereffekt» (Jacobsen, 2022). Det kan ha ført til at jeg som forsker, enten på måten jeg har ordlagt meg på eller gjennom kroppsspråket, har påvirket svarene til intervjupersonene ubevisst.

En utfordring knyttet til påliteligheten av resultatene er analysen, hvor jeg som forsker tolker utsagnene og noen deler vektlegges mer enn andre. Her er det rom for både feiltolkning fra meg som forsker, og at hendelser og refleksjoner som intervjupersonene snakker om kan ha blitt oversett. Det er derfor redegjort for egen forforståelse i starten av kapittelet, slik at man stiller seg kritisk til hvordan egne verdier og holdninger kan ha hatt innvirkning på prosessen.

3.2.8 Etske betraktninger

Åpenhet er et viktig forskningsetisk prinsipp som har vært forsøkt etterlevd i denne oppgaven (Jacobsen, 2022). Gjennom metodekapittelet har målet vært å beskrive hele prosessen så åpent og detaljert som mulig, samt se på hvordan egne verdier og holdninger kan ha bidratt til å påvirke prosessen gjennom å redegjøre for egen forforståelse. Datalagring og personvernopplysninger er lagret i henhold til godkjent søknad av NSD. Deltakerne har gitt sitt informerte samtykke med mulighet for å trekke sin deltakelse når som helst uten videre spørsmål. Selv om flere av intervjupersonene påpekte at anonymitet ikke var viktig for dem, er det tatt hensyn til konfidensialitet i tråd med forskningsetiske prinsipper (Jacobsen, 2022; Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2018). Intervjupersonene fikk gjennomgå avsnitt som omhandlet dem for å forsikre at anonymiteten var tilstrekkelig ivaretatt og at de ble riktig sitert.

I oppgaven har intervjupersonene fått fiktive kjønnsnøytrale navn for å ivareta anonymiteten og for å unngå kjønnsfordommer (Korsvik & Rustad, 2022) fra leserne. Kjønnsfordommer er når fordommer og ubevisste holdninger til kjønn påvirker tolkningen vår. Kjønnsdimensjonen kan ha en påvirkning på resultatene selv om oppgaven ikke spesifikt hadde fokus på kjønnsforskjeller. Det ble ikke funnet noen indikasjoner i funnene på dette. Ved å gi

turlederne kjønnsnøytrale navn mister leseren muligheten til å vurdere dette kritisk i oppgaven samtidig som leseren i mindre grad vil bli påvirket av egne kjønnsfordommer.

4 Resultat

I dette kapittelet vil intervjupersonenes erfaringer og perspektiver fremstilles gjennom en tematisk gjennomgang av resultatene. Presentasjonen av oppgavens resultater er delt opp i funn knyttet til «beslutningstaking, erfaring og overskudd» etterfulgt av «ivaretagelse av overskudd – påvirkningsfaktorer og strategier».

Intervjupersonene i oppgaven har fått fiktive og kjønnsnøytrale navn og vil bli omtalt som Jørund, Kim, Gerd, Nore og Eidis. Siden miljøet personene er rekruttert fra er relativt lite og gjenkjennelig vil det bli gitt en mer samlet generell presentasjon av dem. Alle intervjupersonene jobber innenfor profesjonsrettet friluftsliv på Svalbard, og arbeidsoppgavene deres består av å ta med mennesker ut i Svalbardnaturen. Alle har allsidig erfaring fra flere av følgende yrker på Svalbard: guide, lærer, instruktør og/eller logistikkmedarbeider. Alle har minimum 5-10 år yrkeserfaring, og de fleste har erfaring fra flere av følgende aktiviteter: hundekjøring, snøskuter, ski, fottur, forskningsstøtte og båtturer.

4.1 Beslutningstaking, erfaring og overskudd

I denne delen blir resultater knyttet til påvirkningen og betydningen erfaring og overskudd har på beslutningstaking relatert til risikovurderinger. Det fokuseres i første omgang på turlederens egne beskrivelser av hvordan beslutningsprosessene foregår før det sees nærmere på mer konkrete fenomener og sammenhenger.

4.1.1 Kontekst og beslutningstaking i praksis

Når turlederne er ute i felt står de kontinuerlig overfor ulike valg og beslutninger knyttet til sikkerhet. Disse står ofte alene om å ta beslutningene eller kan i tilfeller drøfte situasjonen med en kollega, og får full tillit av arbeidsgiver om at de riktige avgjørelser tas. Innhenting av relevant informasjon er ofte en prosess som starter allerede innendørs under turforberedelsene og som fortsetter ute i felt. Kim eksemplifiserer det med en snøskutertur fra Longyearbyen til østkysten av Svalbard der overvann på sjøisen på kan være et risikoelement:

Jeg samler nok informasjon til å forstå.. For eksempel på is, jeg kan lytte til folk som har vært ute på isen på østkysten, jeg kan høre om overvann hit og dit. Det gjør at når jeg kommer til kysten så stopper jeg gjerne, jeg ser og da kan jeg lettere forstå hva som foregår der nede. Så kan jeg komme ned på isen og teste det ut selv.

Turlederne samler inn informasjon som kan være av relevans for sikkerheten fortløpende gjennom turen for å forebygge og være forberedte på situasjoner som kan oppstå. Videre gir Nore en beskrivelse av hvordan hen samler inn informasjon og vurderer når hen kjører gjennom skredterreng:

Jeg kjører jo gjennom ganske mye terrengfeller og skredterreng. Og da er det jo på en måte ut ifra værmelding, snøhistorikk, og det med å lese på varsom.no og det man ser når man er der og åssen snøen kjennes ut og eksponeringstiden.

Turlederne vurderer risikomomenter knyttet til naturmiljøet, og Nore beskriver videre hvordan gruppen av turdeltakere også er en faktor:

Er de klønete de man har med, kan det hende at man blir stående å tulle over lengre tid eller er det bare en rask forflytning gjennom. Så det er på en måte veldig mange faktorer som spiller inn.

Intervjupersonene beskriver et dynamisk og komplekst arbeidsmiljø der de forholder seg til mange ulike risikomomenter knyttet til naturmiljøet, som isbjørn, skiftende og kaldt vær, snøskred, bresprekker og sjøis. De beskriver også hvordan turdeltakernes forutsetninger og forhold ved gruppen også kan være risikomomenter, og hvordan dette er en integrert del av informasjonsinnhenting og beslutningsgrunnlaget. Flere presiserer at det er like viktig å få med seg det som blir gjort og sagt, som det som ikke blir gjort og sagt. De innhenter kontinuerlig informasjon, setter det i sammenheng og predikerer ulike konsekvenser for å ha et best mulig beslutningsgrunnlag når de underveis må ta avgjørelser knyttet til å ivareta sikkerheten til turdeltakerne.

4.1.2 Sammenheng mellom overskudd og beslutningstaking

Turlederne tar i stor grad utgangspunkt i informasjon fra naturmiljøet og turdeltakergruppen, og kombinerer dette med tidligere kunnskap og erfaring når beslutninger skal fattes. For å innhente informasjon bruker de alle sansene:

At du ikke følger med som betyr at du går glipp av informasjon. At du ikke har åpne sanser. Ja, at du ikke på alerten. For det er jo ikke bare det du ser, det er jo det du hører, det du kjenner. Du kan kjenne endringene i vinden eller litt sånn. Det sitter litt i kroppen og da. Det er ikke bare øynene som ser og som samler informasjon. Og hvis du er trøtt, nedkjørt eller har vondt så går du glipp av informasjon. (Jørund)

Kim og Jørund presiserer også hvordan overskudd resulterer i bedre vurderinger, og at overskudd er viktig for at de skal kunne klare å ivareta sikkerheten til deltakerne. Alle turlederne fremhever hvordan mangel på overskudd svekker sansene og muligheten til å innhente relevant informasjon. Det er enighet blant intervjupersonene om at mangel på overskudd, som er konkretisert ved at man kan føle seg sliten eller trøtt, kan føre til ikke-ideell beslutningstaking fordi all relevant og tilgjengelig informasjon ikke registreres i samme grad. Alle har opplevd dette, og Gerd forteller om følgende etter en lang dag i tåke og dårlig sikt:

Det var altså en gang jeg gikk på kompasskurs, også så jeg ikke snøen foran meg for jeg så på kompasset så hadde jeg hele gruppa bak så var det en som sa: "Gerd" og så så jeg opp, også var det en 3 meter bred bresprekk sånn fire meter foran skiene mine som jeg sikkert hadde gått rett ned i hvis jeg ikke hadde, hvis ikke hadde vært noen der liksom ja, sagt det, for den dukket jo bare plutselig opp av tåka. Ja, det er litt heldig jeg har vært og.

De uttrykker også en ydmykhet og forståelse for at de har hatt flaks eller vært heldige ved flere anledninger ved at beslutninger og situasjoner underveis ikke har fått alvorligere utfall. De er bevisste på det ansvaret de har for andre menneskers liv i felt, og tar dette på alvor.

Flere av dem fremhever hvordan manglende overskudd påvirker evnen til å tenke fremover og vurdere konsekvenser. Eidis forteller om da hen og gruppen var slitne, men valgte å gå inn i et krevende sprekkområde på en isbre som krevde mye av hen med tanke på

sikkerhetsvurderinger. Valget resulterte i enda mindre overskudd for både hen og deltakerne. Eidis ville ikke tatt denne vurderingen om hen hadde vært opplagt og kunne sett konsekvensene av avgjørelsen tydelig. Eidis gjør følgende refleksjoner rundt hvilke kognitive prosesser som førte til avgjørelsen:

Man vil bare bli ferdig, men det også blir jo på en måte en litt sånn ond sirkel. Hvis man er sliten og derfor vil man bli fort ferdig komme hjem så derfor pusher man på som fører til at man bare blir mer og mer sliten og ikke klarer å tenke helt gjennom konsekvensene av det man gjør.

Rundt diskusjonen om hva turlederne tenker er en konsekvens av for lite overskudd hos turlederen, er de tydelige på at det raskt kan resultere i ulykker og skader, men også mer alvorlige konsekvenser slik Jørund påpeker:

Altså her kan det være død. Det er det folk glemmer. Det er ganske farlig i felt. Ja, så i verste fall er det det. Det er mye ansvar. Det virker veldig uskyldig liksom, men det er ikke det.

4.1.3 Lite overskudd – tar beslutninger mot bedre viten

Et interessant resultat av hvordan mangel på overskudd påvirket beslutningstaking var at samtlige intervjupersoner hadde eksempler på tilfeller der de opplevde manglende overskudd og tok beslutninger mot sin bedre viten. De hadde tilstrekkelig med informasjon og bevissthet om konsekvensene, men valgte å ta en dårlig beslutning. Nore forteller om en typisk situasjon som kan oppstå når man er sliten, og skal returnere hjem fra en ordinær guidet dagstur på snøskuter fra Longyearbyen til Barentsburg.

Og så vet du det egentlig, du kjenner det inni at nå skjer det, men så tenker du at det kan gå bra. Selv om du vet at de fleste tilfellene, så går det ikke bra, altså. Men så har du et sånn lite håp at, men kanskje.. Men så stopper du det ikke før det skjer fordi du har et lite håp om at det skal gå bra.

Nore referer i sitt eksempel til hvordan en brå sving på snøskuter kan resultere i at skuteren bak velter, og at manglende sikkerhetsbriefing før kjøring opp en bratt bakke kan føre til velt og fastkjøring. Begge utfallene skaper merarbeid og potensielt skader på turdeltakere og

materielle skader på snøskuterer. Nore forklarer videre at dersom hen hadde hatt overskudd ville hen gjort ting annerledes. Når turlederne opplever mangel på overskudd og blir slitne, hender det at de bevisst tar dårlige beslutninger knyttet til risiko til tross for at de har tilstrekkelig informasjon, kunnskap og kompetanse til å ta en trygg og god beslutning. Turlederne gir uttrykk for at denne formen for beslutningstaking med lite overskudd, blir forsterket når det i tillegg oppleves tidspress. Eidis fremhever hvordan hen opplever dette som et vanlig fenomen:

Jeg tror de aller fleste guider har vært i situasjoner der man har vært sliten, men bare peiser på fordi man snart er fremme. Og det har jeg gjort selv og. Både på scooter, at jeg har valgt å fortsette, og på ski.

Konsekvenser av dette er økt arbeidsbelastning, samtidig som gjester utsettes for situasjoner som kan føre til ulykker og materielle skader. Økt arbeidsbelastning for en allerede utmattet turleder kan føre til en betydelig reduksjon i overskuddet. Det ser også ut til at tidspunktet der fenomenet ofte inntreffer er mot slutten av dagen eller når opplevelsen av manglende overskudd har vedvart over flere dager på tur. Jørund gjør seg følgende refleksjoner etter å ha tilbakelagt flere dager på skitur med begrenset overskudd, som resulterte i at valget for teltplass havnet på et sannsynlig sted for isbjørnbesøk:

Men det var ikke en god leirplass fra start egentlig. Vi tenkte bare at her har vi iallfall oversikt, men vi var òg lette å se. Så fikk vi bjørnebesøk på natta. Ble vekt 3 ganger i løpet av en natt, det er dårlig søvn.

Bjørnebesøket skapte redusert overskudd for hele gruppen, og forårsaket dårligere forutsetninger for turen videre. Jørund forklarer hvordan hen og kollegaen i beslutningsprosessen lette etter argumenter som bekreftet at det var en god avgjørelse, og hvordan de vektla disse i beslutningstakingen.

4.1.4 Erfaring og beslutningstaking

Turlederne uttrykker at erfaringer gjør dem bedre på å forutse hva slags situasjoner som kan oppstå, hvorfor de oppstår og hvordan de kan håndteres. Erfaringene de tilegner seg gir et utvalg av tilnærminger til ulike situasjoner som kan oppstå, i tillegg til at det gjør dem mer kapable til å forebygge uønskede hendelser. Gerd forklarer det slik:

Du bygger opp erfaringer av når ting skjer, og hvorfor ting skjer. Du kjenner igjen problemer som oppstår og blir flinkere til å forebygge. Du vet mer hva du skal si, når du skal si ting, når du må gjenta ting. Triks og ting for å forebygge ulykke. Erfaring har mye å si.

Kim forklarer hvordan erfaringer anvendes til å gjenkjenne situasjoner, vær, folk og utstyr som gir et bedre beslutningsgrunnlag. Jørund fremhever også viktigheten av erfaring for å utvikle evnen til å gjenkjenne situasjoner som gjør at man blir mer løsningsorientert og ikke i villrede når situasjoner oppstår.

Et uttrykk som går igjen hos intervjupersonene er «å gå på en smell» som en viktig og effektiv læringsmetode for å tilegne seg erfaring knyttet til risikovurderinger. Alle har eksempler på vurderinger de har tatt tidligere knyttet til sikkerhet som de ville gjort annerledes i dag i lys av erfaringene de har tilegnet seg. Jørund forteller hvordan «en smell» er en kjempeerfaring, og hvordan hen lærer best fra dumme ting man gjør, og hvordan det ofte skal en ulykke eller nesten-ulykke til for å forstå hva som skjer. «En smell» er når de har tatt en vurdering som i etterkant viste seg å være en dårlig vurdering med potensielt alvorlige konsekvenser. Kim eksemplifiserer definisjonen av «en smell» ved å beskrive følgende fra en guidet snøskutertur:

Og da kjørte jeg gjestene forbi meg, og da brukte jeg bare tid på å tenke på hvem som kommer til å dø først, hvem setter seg fast først. Jeg tenkte ikke på om det kom til å skje, jeg tenkte når.

Videre gir hen eksempel på en annen guidet snøskutertur som hen beskriver som et «suicidal mission». Det var en snøskutertur der hen kjørte på et gammelt GPS-spor. Siden breene hadde vært i endring siden samme rute ble kjørt sist, var det ikke lengre trygt å følge GPS-sporet. Det endte med at turleder og reisefølget kjørte ned et lite stup ved brefronten. Hen fremhever hvordan erfaringen gjør at man evner å se et større risikobilde, og hvordan erfaring og forståelse henger sammen:

Jeg hadde hørt det, men jeg hadde ikke forstått det. Jeg er veldig glad for at jeg gjorde den turen, og jeg lærte utrolig mye. og jeg håper at ingen andre gjør det jeg gjorde der.

Intervjupersonene opplever at disse erfaringene gjør at de nå tar bedre sikkerhetsbeslutninger på vegne av andre. Turlederne forteller også om erfaringer de har gjort seg på egne turer på fritiden som de tar med seg inn arbeidet de gjør, og som skaper en tryggere tur. Når de blir utfordret på alternative måter å tilegne seg kunnskapen på, er flere tydelige på at det å gjøre seg egne erfaringer ikke nødvendigvis er den beste måten fordi det involverer risiko for ulykker. Opplæring, kurs og formell utdanning er ikke alltid tilstrekkelig for å oppnå en dypere forståelse for hva som kan gå galt og hvorfor. Det er en stor forskjell på å bli fortalt ting i motsetning til å gjøre seg egne erfaringer som skaper forståelse som igjen fører til endringer i tankegangen og handlinger. Eller som Nore oppsummerer det:

Det er learning by doing. Det er som å si til en unge at den ikke må ta på et lys fordi det for varmt. Men man må ta på lyset å kjenne at det er varmt før man klarer å skjønne det.

Kim hevder også at det er gir en økt risiko om man har med seg uerfarne guider som ikke har gjort seg disse erfaringene. Jørund støtter denne påstanden og begrunner det med at når man er ny i yrket, klarer man ikke helt å forestille seg hva som kan gå galt. Etter hvert som man gjør seg erfaringer, opplever man hendelser som man ikke ønsker å oppleve igjen. Dette gjør at man blir mer oppmerksom; mer på «alerten». Kim påpeker også hvordan en opplevelse eller hendelse må bearbeides og reflekteres rundt før det kan kalles en erfaring, og at inntil det skjer så er det bare en historie.

4.2 Ivaretagelse av overskudd – påvirkningsfaktorer og strategier

Intervjupersonene påpeker ulike faktorer som er med å påvirke overskuddet deres underveis på turen, både i positiv og negativ retning. Noen av faktorene har de mulighet til å kontrollere selv, mens andre er tettere knyttet opp mot rammer som er satt av arbeidsgiver. For faktorene de selv kan kontrollere, har de utviklet strategier for å håndtere faktorene slik at de gir mest mulig overskudd. Uavhengig av kjønn og type jobb som turleder, går de samme faktorene igjen. Resultatene gir ikke en uuttømmelig liste over påvirkningsfaktorer, men gir en fremstilling av faktorene som turlederne selv fremhever som de viktigste for overskuddet.

Påvirkningsfaktorene vil bli presentert i ulike delkapitler gjennom tabeller med en tilhørende beskrivelse. Faktorer som påvirker overskudd er delt opp i tre hovedkategorier; primærbehov, arbeidsforhold og naturmiljø. Kategoriene er ment som et verktøy for å fremstille resultatene på en oversiktlig måte for leseren, og det kan argumenteres for at ulike faktorer kan høre hjemme i flere kategorier. F.eks. kan utstyr og mat være noe turlederne er personlig ansvarlig for, eller at ansvaret ligger hos bedriften. Under intervju samtaler om påvirkningsfaktorer og overskudd, uttrykker turlederne hvordan de opplever at det er det psykiske overskuddet som er viktigst og hvordan dette er mest krevende å balansere i motsetning til fysisk overskudd. De beskriver det som krevende å «være på» hele døgnet med å ivareta sikkerheten og gjester, og at dette gir en opplevelse av at jobben tar mye fra dem.

4.2.1 Primærbehov og personlige forhold

Primærbehov og personlige forhold (Tabell 1) dekker påvirkningsfaktorer relatert til grunnleggende fysiologiske behov og forhold som er personlige for den enkelte turladers overskudd.

Tabell 1 Påvirkningsfaktorer - primærbehov og personlige forhold.

Påvirkningsfaktor	Resultat/beskrivelse/funn	Strategi/tiltak
Søvn (Spesielt for overnattingsturer)	Alle fremhever at søvn er veldig viktig.	- Ingen av turlederne har våken isbjørnvakt om natten.
Egentid og hvile (Spesielt for overnattingsturer)	Nesten alle har behov for egentid og hvile for å samle energi. Egentid er også viktig for å ha tid til å planlegge dagen derpå.	- Egentid i teltet om kvelden eller om morgenen. - Noen ser på film eller hører på musikk. Målet er å gjøre noe slik at man kan koble av og samle energi.
Mat (Spesielt for overnattingsturer)	For noen er mat veldig viktig for psykisk overskudd (motivasjon) og fysisk overskudd (få i seg nok næring).	- Bruke mye penger på god og næringsrik mat før turen.
Erfaring	Erfaring skaper kognitive bilder/modeller som gjør dem bedre egnet til å håndtere ulike situasjoner/hendelser.	- Opparbeide seg erfaring gjennom jobb og private turer.

Ved overnattingsturer er alle turlederne enige om at god og sammenhengende søvn er essensielt, sammen med andre viktige faktorer som egentid, hvile og mat. For å sikre seg en sammenhengende natt med søvn, lar de turdeltakerne være våkne isbjørnvakter slik at de ikke trenger å stå opp om natten. En av turlederne understreker at dette er viktig for å skape overskudd til å håndtere potensielt farlige situasjoner som kan oppstå i løpet av dagen. Fire av turlederne påpeker hvordan egentid og hvile er viktig for å kunne koble av og lade batteriene. Det gir også rom til å være fremoverlent og planlegge morgendagen.

Tre av turlederne sier at god og næringsrik mat gir energi og kan fungere som motivasjonsfaktor ved at de har noe å se frem til. En turleder nevner hvordan arbeidsgiver har uttrykt misnøye med høye matutgifter på turen, fordi vedkommende selv mener det er en så viktig faktor både for hen og gjestene.

Turlederne forteller at de har opparbeidet seg felterfaring fra Svalbard gjennom jobb og private turer, som har ført til at de har stått i ulike situasjoner som de har måttet håndtere og løse. Det oppleves at det gjør dem bedre egnet til å ta gode vurderinger, gjenkjenne situasjoner og finne løsninger som igjen skaper mer overskudd på turen. De opplever at erfaring gir bedre risikovurdering og trygghet, og etter hvert som man opparbeider seg erfaring, blir man også mer bevisst eget overskudd. Erfaring er også knyttet til kjennskap for bruk av utstyr og ulike måter det kan bidra til problemløsning.

4.2.2 Rammer gitt av arbeidsgiver

Turlederne har vært, og er, i ulike ansettelsesforhold som sesongarbeidere / midlertidige ansatte, faste stillinger og personer som er ansatt av et firma gjennom sitt eget enkeltpersonsforetak. Som ansatte av et firma har de visse rammer de må forholde seg til når de skal utføre jobben som er med på å påvirke overskuddet (Tabell 2).

Tabell 2 Påvirkningsfaktorer - rammer gitt av arbeidsgiver

Påvirkningsfaktor	Resultat/beskrivelse	Strategi/tiltak
Gruppestørrelse	Enighet om at større grupper gir mer jobb og mindre overskudd. I visse tilfeller kan veldig små grupper også gi mer jobb og mindre overskudd.	- Vanlig praksis er at arbeidsgiver bestemmer antall gjester per guide.
Kollega	Enighet om at kolleger kan påvirke overskuddet både positivt og negativt. Kriterier for at kollegaene skal ha en positiv påvirkning på overskuddet er at vedkommende har relevant faglig kompetanse og samarbeidsevne.	- Turlederne opplever at de har lite påvirkningskraft på hvem de får med seg som kollega.
Autonomi	Turlederne ønsker å bestemme mest mulig selv underveis på turen som f.eks. sikkerhetsrutiner og rutevalg.	- Turlederne opplever i stor grad at de får dette fra arbeidsgiveren de jobber for.
Utstyr	Lett, multifunksjonelt utstyr av god kvalitet som er til å stole på bidrar til overskudd.	- Turlederne bruker mye tid i forkant av turen på å modifisere utstyr.
Gruppen	Turlederne opplever det som mer krevende, og at det gir mer jobb og skaper mindre overskudd, med grupper som ikke kjenner hverandre fra før.	- Turlederne kan i liten grad påvirke hvilke turdeltakere de får med seg.
Tid	Tid til forberedelser som rutevalg, fikse utstyr, pakke, møte turdeltakere (spesielt viktig før en lengre tur) og tid underveis til å tilpasse turen etter vær, føre og gruppen.	

Det er tilsynelatende enighet om at den optimale gruppestørrelsen er 10 deltakere fordi dette medfører at man er to turledere, eller at det er maks 6 gjester på én turleder selv om forholdstallet kan variere noe med aktiviteten. Alle er enige om at desto flere gjester, desto mer jobb og desto mer tærer det på overskuddet. Ved å være to turledere blir overskuddet påvirket i positiv retning ved at man har en sparringspartner som man kan bytte på arbeidsoppgavene med. Samtidig betyr det også ofte at det er nok turdeltakere til at turdeltakerne kan ha våken isbjørnvakt gjennom natten ved overnattingsturer.

Alle har opplevd å få «slengt inn» en ekstra guide i siste liten som har fungert som en ekstra gjest og dermed skapt mer arbeid i stedet for å fungere som en ekstra turlleder. De er tydelige på at det stilles krav til at kollegaen har tilstrekkelig med faglig kompetanse og erfaring til å gjøre jobben og at vedkommende er samarbeidsvillig. Samtidig sier de fleste at de er komfortable med å ha med seg 6 deltakere alene. 6 deltakere, eller snøskutere, på én turlleder er forholdstallet mange arbeidsgivere bruker. Blir det flere, begynner det å bli krevende fordi det er for mange som skal følges opp samtidig som man skal ivareta sikkerheten. Flere nevner at de har opplevd at arbeidsgiver bryter med sine egne retningslinjer for antall deltakere per turlleder.

Turlederne fremhever viktigheten av at arbeidsgiver tilrettelegger for profesjonell autonomi gjennom at de får muligheten til å bestemme selv innen eget fagfelt som gjør at de kan tilrettelegge for overskudd. En turlleder eksemplifiserer også hvordan hen en gang måtte forholde seg til et selskaps egne «rare» sikkerhetsrutiner og føringer på hvilket utstyr som skulle med på turen. Dette bidro til frustrasjon, merarbeid og derav mindre overskudd. I autonomi ligger mulighetene for at turlederne selv kan bestemme type utstyr, sikkerhetsrutiner, ruteplanlegging (og at det er tid og rom for å gjøre endringer) og andre elementer relatert til planlegging og gjennomføring av turen. De opplever i stor grad at de får tillit og støtte av arbeidsgiver på at de er kompetente nok til å ta de riktige vurderingene i planleggingsfasen og underveis på turen, og at dette er noe de verdsetter.

Lett og multifunksjonelt utstyr av god kvalitet bidrar til mindre fysisk belastning samtidig som det gir en trygghet og ro i at de kan stole på at utstyret fungerer og at det kan repareres ved behov. Utstyr er kostbart og turlederne beskriver hvordan de bruker mye tid i forkant av en tur på å modifisere utstyret basert på erfaringer fra tidligere turer. Det er ulik praksis fra arbeidsgiver til arbeidsgiver, men det vanlige er at turlederne selv står for personlig utstyr som bekledding, skiutstyr, liggeunderlag og sovepose, og at arbeidsgiver stiller med primus, telt og sikkerhetsutstyr. Turlederne forteller at de som regel må ta kostnadene for det personlige utstyret selv og at jobben medfører stor slitasje på utstyret. Dette oppleves av noen som en utfordring med hensyn til HMS. Utstyr er dyrt, og det fremheves hvordan feil bekledding og fottøy kan gi skader på kort og lang sikt som f.eks. gnagsår, froskader og muskel- og skjelettskader. Utstyr som sovepose og liggeunderlag er også direkte med og påvirker om de får en god natt søvn eller ikke.

Turlederne finner det enklere å håndtere grupper med turdeltakere som kjenner hverandre fra før. Dette gjør at turdeltakerne til en viss grad kan ta vare på hverandre og hjelpe hverandre, noe som letter jobben til turlederen. Dette fører også til at turlederen slipper å bruke ressurser, i form av tid og mentalt overskudd, på å tilrettelegge for at gruppen skal bli kjent med hverandre. Det nevnes også hvordan enkeltdeltakere kan være veldig krevende, og hvordan krevende grupper og enkeltdeltakere kan tære på det mentale overskuddet. På en annen side kan en velfungerende gruppe og enkeltdeltakere bidra til å gi overskudd. Valg av deltakere er i stor grad styrt av arbeidsgiveren, og turlederne opplever at arbeidsgiverne i stor grad er flinke til å sile ut de som ikke bør delta på turen.

Tid både før turen og underveis på turen er en viktig forutsetning for at turlederne kan ivareta overskuddet sitt. Ved lengre overnattingsturer er det hensiktsmessig å avsette tid med deltakerne før avreise for å skape en felles forståelse av turen, gå gjennom utstyret og etablere felles rutiner. Tid underveis på turen er viktig for å kunne tilpasse opplegget etter vær og situasjoner som kan oppstå. Tidspress skaper stress som kan føre til forhastede avgjørelser som igjen skaper mer arbeid og lite overskudd.

4.2.3 Naturmiljø

Når det kommer til faktorer ved naturmiljøet (Tabell 3), er været den største utfordringen ved at det ofte er kaldt og vindfullt, samtidig som værforholdene kan endre seg raskt. For å håndtere været sier turlederne at det er viktig å ha overskudd underveis til å håndtere dårlig vær og tid til å ligge værfast. Andre faktorer i naturmiljøet som bresprekker, skredfare og isbjørnfare blir ikke fremhevet som like viktig for ivaretagelse av overskudd, men heller som naturfarer underveis som de konsekvent må vurdere og forholde seg til, som på den måten går ut over det mentale overskuddet.

Tabell 3. Påvirkningsfaktor - naturmiljø.

Påvirkningsfaktor	Resultat/beskrivelse	Strategi/tiltak
Vær	Været på Svalbard er kaldt, vindfullt og kan endres raskt.	- Planlegge for overskudd underveis og ha tid til å ligge værfast.

4.2.4 Turlederrollen og overskudd i et større perspektiv

Turlederne forteller også om at overskudd må sees i et større perspektiv med arbeidsbelastning og mulighet for fritid og avkobling. Flere av dem forteller at det er krevende arbeidsoppgaver å ha som fulltidsjobb, samt at det er flere som ikke forestiller seg å klare å stå i det i mange år fremover grunnet arbeidsbelastningen. Det problematiseres også hvor mange forventninger som stilles til turlederen underveis på turen, og hvordan det oppleves som utfordrende å skulle oppfylle alle forventningene:

Jeg føler kulturen rundt det å profesjonalisere det, den bare krever. Du blir veldig sliten i lengden fram mot en helg, fram mot en ferie, fram mot neste år. Så blir arbeidstrykket for slitsomt da. (Jørund)

Samtlige intervjupersoner deler lignende opplevelser, selv om de som jobber som frilansere på heltid har opplevd at etter å ha bygget opp kompetanse som har gjort dem ettertraktet i arbeidsmarkedet, har de oppnådd en viss grad av fleksibilitet. For de fleste sees det også ulikheter mellom starten av karrieren og nåtid. De uttrykker at da de startet å jobbe, ga de alt for mye av seg selv. Dette gikk ut over overskuddet, og for å kunne være i yrkene over tid har de måttet gjøre tilpasninger der de mest nødvendige arbeidsoppgavene prioriteres, som å ivareta sikkerheten.

Det jeg gjør helt bevisst er at jeg lager ikke noe sittegrep til gjestene hver dag og sitter med dem hele kvelden, eller spiser middag med dem i et telt hvis det er dårlig vær fordi det vet jeg at det har jeg ikke overskudd til. Det har jeg rett og slett bare ikke.

Gerd forteller om hvordan hen på skiturer nå prioriterer sikkerheten og nedprioriterer sosial omgang med deltakerne – og andre formidlingsmuligheter – fordi hen ikke har overskudd til det.

5 Diskusjon

Resultatene viser at mangel på overskudd kan ha en negativ påvirkning på sikkerhetsrelaterte beslutninger. Mangelen på overskudd påvirker evnen til å innhente relevant informasjon ved at sansene blir sløve samtidig som det kan påvirke evnene til å forutsi konsekvenser. Ved mangel på overskudd forteller også turlederne om en tendens til å ta dårlige beslutninger selv om de har nok relevant informasjon, klarer å forutsi konsekvenser og har kompetanse nok til å ta bedre avgjørelser.

Turlederne mener at erfaring er viktig fordi det gjør dem i stand til å forutse hvilke hendelser som kan oppstå, hvorfor de oppstår og hvordan de kan håndteres. Erfaringen gjør at de kan ta bedre beslutninger ved å gjenkjenne situasjoner, være mer løsningsorienterte og tenke mer helhetlig. De tilegner seg erfaring gjennom å reflektere over situasjoner de selv opplever, enten på jobb- eller privatturer. De mest verdifulle erfaringene oppstår i situasjoner der konsekvensene var alvorlige eller kunne ha blitt alvorlige. Erfaringen gjør dem bedre på å tenke risikoforebyggende og samtidig øke kvaliteten på risikobeslutninger gjennom økt forståelse for risikobildet. Det er flere faktorer som påvirker turlederne før og underveis på turen, som søvn, egentid, hviletid, mat, erfaring, gruppestørrelse, kollega, opplevelse av autonomi, utstyr, gruppen, tid og vær. For å sikre opprettholdelsen av overskuddet har de implementert ulike strategier for å håndtere de forskjellige faktorene på en måte som minimerer negativ innvirkning på overskuddet. Generelt sett vektlegger turlederne de samme påvirkningsfaktorene og benytter de samme konkrete strategiene for å håndtere dem.

I denne delen av oppgaven vil resultatene tolkes og diskuteres i lys av Endsleys (2012) teori om situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking, Kahneman (2012) sin tolkning av «dual process theory», Kahneman og Klein (Kahneman & Klein, 2009) sine perspektiver og forståelse på ekspertintuisjon, sikkerhetsnormen «tur etter evne» og begrepet «handlingskompetanse» som sikkerhetstilnærming i profesjonsrettet friluftsliv. Underveis i diskusjonskapittelet vil empirien også vurderes opp mot annen relevant forskning.

5.1 Betydning av overskudd og erfaring for sikkerhetsbeslutninger

Innledningsvis ble Endsley (2012) sin teori (Figur 1) om situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking presentert med fokus på de tre ulike nivåene i situasjonsbevissthet, mentale modeller og stressorer samt Kahneman (2012) sin tolkning av «dual process theory». Jeg skal nå se på hvordan resultatene kan drøftes og tolkes ut ifra Endsley sitt teoretiske rammeverk. Videre følger en drøfting av erfaringen sin rolle i beslutningstaking sett opp mot «dual process theory» og Klein og Kahneman (2009) sin teori om ekspertintuisjon.

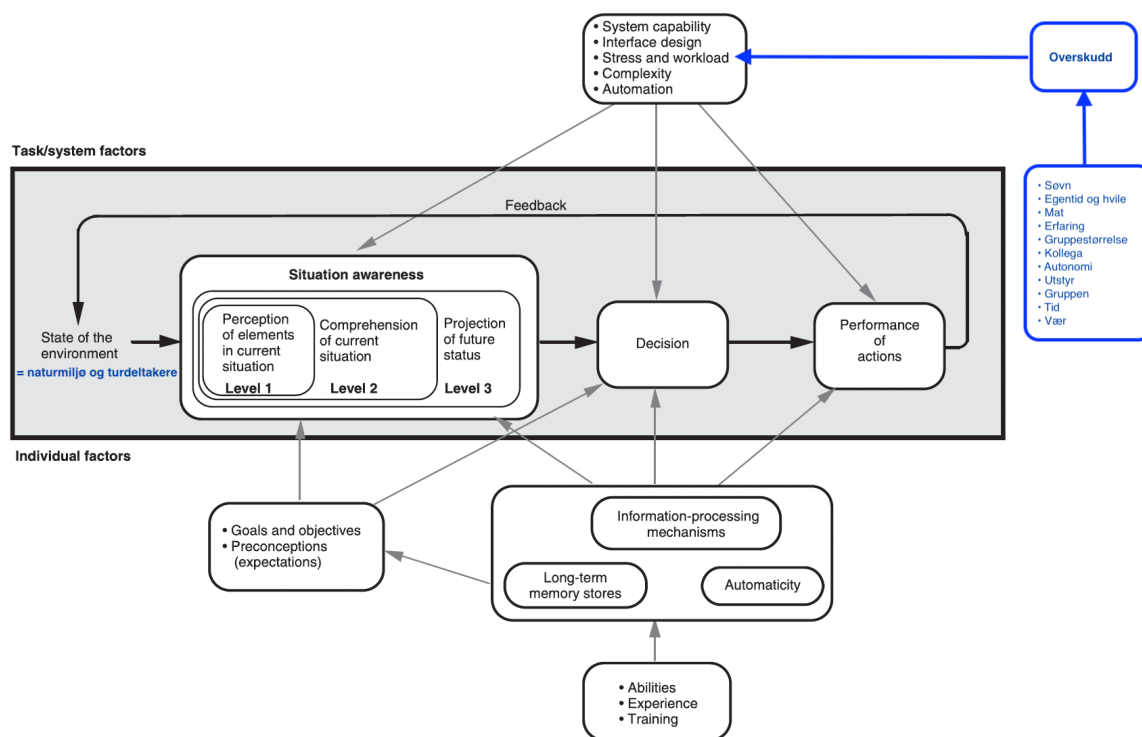
5.1.1 Situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking i turlederkontekst

Gjennom eksempler fra virkeligheten kom det frem under intervjuene hvordan turlederne aktivt bruker alle tre nivåene som situasjonsbevissthet er bygget opp av når de skal ta beslutninger. Et eksempel er hvordan den ene turlederen forklarte at når hen så at det nærmet seg fullmåne (nivå én) og skulle ha tur til østkysten av Svalbard begynte en tankeprosess med å vurdere hvordan dette kunne påvirke turen videre (nivå to), og hvilke mulige konsekvenser det kunne få (nivå tre). Dette gjorde at hen vurderte at et tenkt scenario var overvann på sjøisen som gjorde hen ekstra oppmerksom på å ta en ny vurdering når hen kom frem for å sjekke for overvann. Om hen hadde kjørt rett ut på sjøisen uten å ha vurdert risikoen kunne hen endt opp med å stå fast med gjester og snøskutere i iskaldt vann og måtte bli reddet av helikopter. Dette skjedde med et guidet turfølge i 2022. Det viser samtidig hvordan erfaringer er en viktig del av situasjonsbevisstheten. Mange er i stand til å observere en fullmåne, men ikke alle evner å tolke dens betydning for å danne et helhetlig risikobilde og deretter tenke fremover for å forutsi mulige scenarioer og konsekvensene av disse.

Turledernes opplevde overskudd kan sees på som et element i det modellen betegner som «stress and workload». Endsley (2012) fremhever hvordan arbeidsbelastning og andre stressorer, som overskudd i sammenhengen av denne oppgaven, utgjør en av situasjonsbevissthetens «demoner» som svekker situasjonsbevisstheten. Effekter av dette er redusert evne til informasjonsinnhenting fra miljøet som medfører «premature closure» som betyr at beslutninger blir tatt uten å ta hensyn til all tilgjengelig informasjon. Dette stemmer overens med erfaringene turlederne har gjort seg, nemlig at når de er utmattet, påvirker det

deres evne til å samle inn all relevant og tilgjengelig informasjon fra miljøet før de tar beslutninger. Turlederne beskriver hvordan mangel på overskudd påvirker informasjonsinnhenting ved at sansene blir sløve, som medfører at de ikke får med seg viktig informasjon fra naturmiljøet og gruppen. Naturmiljøet og gruppen tolkes her som miljøstatus, eller «state of the environment» som det står beskrevet i figur 1. Dette medfører at persepsjonen svekkes fordi sanseinntrykkene reduseres, som kan føre til manglende eller feilaktig informasjonsinnsamling i nivå én. Det vil igjen føre til følgefeil både i nivå to og tre ettersom nivåene i modellen bygger på hverandre. Turlederne forteller også at mangel på overskudd reduserer evnen til å tenke fremover og vurdere og forutse mulige konsekvenser basert på informasjon fra naturmiljø og turdeltakerne (miljøstatus). Ifølge Endsleys (Figur 1) modell kan dette relateres til nivå tre i situasjonsbevissthet som omfatter evnen til å forutse konsekvenser. Negativ påvirkning på situasjonsbevisstheten i nivå en og tre som følge av mangel på overskudd vil føre til en dårligere beslutning enn om turlederne hadde hatt tilstrekkelig med overskudd. I ytterste konsekvens vil det resultere i skader på materiell og turdeltakere.

Jeg har argumentert for hvordan turledernes måte å ta beslutninger på kan tolkes og forstås ut ifra Endsley sin modell (Figur 1), og hvordan overskudd, eller mangel på overskudd, direkte påvirker situasjonsbevisstheten i nivå en og nivå tre som vil påvirke kvaliteten på beslutningene. Turlederne nevner flere spesifikke faktorer som er med og påvirker overskuddet. Ut ifra tolkningen av funnene sett i lys av modellen til Endsley kan vi tilpasse den (Figur 3) til å være mer egnet og spesifikk i konteksten som turlederne står i.

Figur 3. Modell av situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking tilpasset sikkerhetsbeslutninger i profesjonsrettet friluftsliv.

5.1.2 Erfaring og situasjonsbevissthet

Som vi kan se av Figur 3 påvirker også erfaring, eller «experience», situasjonsbevisstheten. Turlederne sier at erfaring er viktig for å ta gode sikkerhetsbeslutninger fordi det gjør at de blir bedre på å forutse hva, hvorfor og hvordan situasjoner kan oppstå og det gjør at de lettere kan gjenkjenne situasjoner. Gjennom å reflektere over egne praktiske erfaringer på private turer eller turer i jobbsammenheng har de utviklet mentale modeller. Ifølge Endsley (2012) gjør de mentale modellene turlederne i stand til å gjenkjenne situasjoner og elementer i situasjoner, slike turlederne selv beskriver, noe som vil styrke situasjonsbevisstheten i nivå to og tre. Dette er med på å forklare hvorfor og hvordan erfaring fører til at turlederne tar bedre sikkerhetsbeslutninger. Det kan også være en forklaring på hvorfor de tok dårligere beslutninger da de var nye i yrket. Når noen av turlederne også påpeker at det er et risikomoment å ta med seg uerfarne turleder på tur fordi de mangler erfaringen som gir dem evnene til å forstå og forutse hva som kan gå galt kan det forklares ut ifra at de ikke har opparbeidet seg nok erfaring til å utvikle mentale modeller og følgende oppnå et høyere nivå av situasjonsbevissthet.

For å forbedre situasjonsbevisstheten og for læringen sin del (Endsley, 2012) er turlederne avhengig av tilbakemelding, eller «feedback», noe som ofte kan mangle i den virkelige verden. Turlederne beskriver en arbeidshverdag der de må ta sikkerhetsbeslutninger knyttet til risikoelementer ved ferdsel på isbre, sjøis og skredterreng samt at de må forholde seg til et uforutsigbart rovdyr. Manglende tilbakemelding på beslutninger som ble tatt og iverksatt i møte med disse risikoelementene kan føre til at turlederen erfarer at hen har gjort en god beslutning som da vil kunne overføres til lignende situasjoner senere selv om det i realiteten var en dårlig beslutning. Det kan eksemplifiseres med at en turleder vurderer om turfølget skal krysse en snøbro på en isbre eller ikke. Turlederen beslutter at det er trygt, gruppen krysser snøbroen og alt går bra. En kan tolke tilbakemeldingen fra naturen som at det var en god avgjørelse fordi det gikk bra. Men en vil aldri vite om det var flaks, eller om det var en god beslutning der en gjennomførte en aktivitet med god sikkerhetsmargin. Det kan komme en annen gruppe noen timer senere som gjør samme vurdering, men går gjennom snøbroen. Utfordringen med mangel på tilbakemelding på sikkerhetsvurderinger er et tema som også har blitt problematisert i skredforskning (Johnson et al., 2020; Landrø, 2021; Magnussen, 2018). Hallandvik et al. (Vikene et al., 2019) sier at det nesten er umulig med 100 % korrekt tilbakemelding i snøskredutsatt terreng som er en type terreng turlederne jevnlig ferdes i. Mangel på tilbakemelding (Endsley, 2012) kan føre til at uerfarne turledere kan undervurdere faregraden fordi de har opplevd lignende hendelser der de har hatt flaks med at beslutningen ikke fikk et mer alvorlig utfall.

Samtidig fremhever samtlige turledere at de har hatt flaks opp til flere ganger. Så selv om de ikke har fått en direkte tilbakemelding på at de har tatt en dårlig avgjørelse har refleksjon i etterkant gjort at de har vurdert det slik at vurderingen ikke var god nok, og at de mest sannsynlig har hatt flaks i situasjonen. Denne refleksjonen i etterkant tar de med seg når de skal ta beslutninger i lignende situasjoner i fremtiden. Samtidig vil det være umulig å vite om det egentlig var en trygg eller utrygg vurdering som resulterte i en god eller dårlig beslutning.

Turledernes erfaringer er viktige for å utvikle og nå et høyere nivå av situasjonsbevissthet som igjen kan medføre og forklare at de tar bedre sikkerhetsbeslutninger. Samtidig er en forutsetning at miljøet en gjør seg erfaringene i gir korrekte tilbakemeldinger på beslutningen.

Hvis det er en manglende eller feil tilbakemelding kan det føre til vranglære og feilbeslutninger.

5.1.3 Bekreftelsestendensen

Et fenomen i resultatene som ikke lar seg forklare ut ifra modellen er hvordan turlederne har en tilbøyelighet til å ta dårlige beslutninger når de er slitne og det gjerne går mot slutten av dagen. Det er ikke knyttet opp mot situasjonsbevissthet da de har evnene til å innhente informasjon, forstå betydningen av informasjonen og forutse fremtidige konsekvenser. Det kan virke som om det er en systematisk feilslutning, bias, som har en tendens til å oppstå når visse forutsetninger er til stede. Ut ifra Figur 3 skjer det noe i selve beslutningsprosessen. Kahneman (2012) forklarer ut ifra «dual process theory» hvordan det assosiative system 1 automatisk vil møte påstander med en tendens til å tro og bekrefte, selv om påstanden i seg selv er urealistisk. Det langsomme og rasjonelle system 2 vil møte slike påstander med en tendens til og ikke-tro, og lete etter logiske argumenter. Systemene kan virke samtidig og om hverandre, og når system 2 blir forstyrret blir den selektiv og funksjonen ikke-tro blir svekket. Kahneman (2012) fremhever hvordan dette gjør oss gjør oss tilbøyelige til å tro på nesten hva som helst. I den forbindelse påpeker han hvordan mennesker er mer mottakelige for overtalende påstander når en er sliten.

Bekreftelsestendensen kan være en forklaring på hvorfor turlederne har en tendens til å ta beslutninger mot bedre viten når de er slitne. Turlederne presenterer en tilsynelatende enkel og lettvinnt løsning i form av en påstand for seg selv, en påstand som ikke er rasjonell eller virkelighetsorientert, og siden system 2 ikke er helt påkoblet fordi man er sliten tar system 1 over og begynner å lete etter bekreftende data. Dette kan forklare Nore sin beslutning der hen presenterte en påstand for seg selv om at det å kjøre opp en bratt bakke uten sikkerhetsbriefing kunne være en god idè fordi hen hadde tro på at det kunne gå bra. Fordi det langsomme og logisk resonnerende system 2 er svekket fordi Nore er sliten tok system 1 over og lette etter bekreftende data og argumenter, og vektla disse da beslutningene ble tatt. Eller da Jørund og kollegaen lette etter bekreftende argumenter for valg av teltplass som var eksponert for isbjørn og endte opp med å ta beslutningen om at det var en god vurdering i øyeblikket.

5.1.4 Erfaring, ekspertintuisjon og sikkerhet i profesjonsrettet friluftsliv

Modellen til Endsley (Figur 1) gir en konstruktiv og velegnet fortolkningsramme for turlederes beslutningstaking som kan gi en dypere forståelse av feilvurderinger gjort av turlederne som tidligere har blitt plassert i samlekategorien «menneskelig faktor» eller «menneskelig svikt». Den forklarer hvordan både erfaring og overskudd påvirker situasjonsbevisstheten og dernest beslutninger og atferd både positivt og negativt. Samtidig kan bekreftelsestendensen gi innsikt i hvorfor turlederne noen ganger bevisst tar dårlige beslutninger.

Viktigheten av erfaring for å gjøre gode sikkerhetsrelaterte beslutninger fremheves av intervjupersonene, og det er flere innenfor fagfeltet som bekrefter viktigheten av erfaringen sin rolle for ivaretagelse av sikkerhet (Andersen & Rolland, 2018; Dahl, 2021; Jakobsen & Pulli, 2021; Vikene et al., 2016, 2019). Vikene et al. (2016) argumenter for hvordan en kan kalle seg ekspert om en har mellom 5-10 år jobberfaring innenfor sitt fagfelt, dette er i samsvar med Klein (1998) som mener at det på mange felt tar inntil ti år. Jobberfaringen er med på å utvikle ekspertise gjennom spesifikke erfaringer tilegnet fra autentiske situasjoner (Klein, 1998; Vikene et al., 2016). Det kan forklare hvorfor turlederne vektlegger egne erfaringer på jobb, eller på egne turer, som viktige for å bli bedre til å ta sikkerhetsbeslutninger på vegne av andre fremfor andre måter å tilegne seg kunnskap på som f.eks. opplæring, kurs og formell utdanning.

Når turlederne opplever det som en risiko å ha med seg nye uerfarne turledere fordi de ikke klarer å se hele risikobildet kan forklaringen være at de ikke har gjort seg de mangeårige situasjonsspesifikke og autentiske erfaringene som i følge Klein (1998) gjør at eksperter kan oppfatte elementer som er usynlige for nybegynnere. Undersøkelser (Klein, 1998) viser at nybegynnere og eksperter tar beslutninger ulikt. Eksperter (Klein, 1998) tar beslutninger basert på mangeårig erfaring som danner grunnlaget for effektiv og intuitiv beslutningstaking i komplekse situasjoner mens nybegynnere tar langsommere beslutninger basert på en rasjonell systematisk tankegang. Nybegynnere er også mer utsatt for en overdreven tro på egne ferdigheter etter å ha gjort seg erfaringer der beslutningene har fått et positivt utfall fordi de har hatt flaks, men de tror at resultatet skyldes egne ferdigheter. Dette er i samsvar med Endsley (2012) sine påstander, og igjen fremheves det at erfaringer må gjøres i autentiske situasjoner, og at en utfordring for utvikling av ekspertintuisjon er manglende eller feilaktige tilbakemeldinger på vurderingen (Kahneman & Klein, 2009).

Turlederne beskriver at de i beslutningsprosessen er løsningsorienterte, evner å improvisere og se muligheter, har en høy grad av situasjonsbevissthet, har en evne til å oppfatte ting som ikke blir sagt eller gjort som kan være forventet i situasjonen og at de kjenner igjen mønstre. Dette er egenskaper som kjennetegner ekspertintuisjon (Klein, 1998). Det kan tyde på at turlederne gjennom årevis av erfaring i sitt yrke har utviklet en ekspertintuisjon innenfor sitt fagområde noe som bidrar til å øke kvaliteten på beslutningene, og som gjør at de tar beslutninger på en annen måte en nybegynnere.

Studien til Hallandvik et al. (2017), som konkluderer med at ekspertise er viktig for å ta best mulige risikovurderinger i skredterreng, underbygger også påstanden til turlederne om at erfaring har gjort dem bedre på å ta sikkerhetsbeslutninger. I undersøkelsen benyttet de Dreyfus og Dreyfus (2005) sin modell for ferdighetstilegnelse. Modellen består av fem ulike faser som en kan oppnå etter hvert som en tilegner seg ferdigheter, «nybegynner» og «ekspert» representerer hver sine ytterpunkter i denne fasemodellen. I denne masteroppgaven vurderes turlederne å være eksperter og de gjør seg refleksjoner rundt da de selv var nybegynnere og hvordan det er å jobbe sammen med nybegynnere, men det finnes flere nyanser mellom disse to ytterpunktene.

Landrø (2020) har undersøkt beslutningstaking i skredterreng hos skikjørere som kvalifiserer til å være eksperter. Mange av disse jobber med guiding og kurs, og funnene viser i likhet med opplevelsen til turlederne på Svalbard at de som er erfarne tar beslutninger annerledes enn nybegynnere. I spørreskjemaundersøkelsen ble 100 skikjørere presentert for ti ulike beslutningstakingsmodeller for skred i tillegg til alternativene «annet» og «intuisjon», og bruken av intuisjon var det som scoret høyest. Landrø konkluderer med at de bruker en analytisk tilnærming, og at intuisjon spiller en stor rolle. I modellene for beslutningstaking i skredterreng varierer det om, og i hvilken grad, hensynet til turdeltakerne er tatt med, mens funnene viser at eksperter vektlegger dette som en viktig faktor i beslutningene. Dette er i samsvar med turlederne på Svalbard som underveis innhenter informasjon om naturmiljøet og turdeltakerne når de skal ta beslutninger. En svakhet med sammenligning av funnene i denne oppgaven er at deltakerne i Landrø (2020) sin undersøkelse har 8-52 års erfaring med et snitt på ca. 28 år med erfaring på å ta beslutninger i en spesifikk og avgrenset kontekst. I denne oppgaven har deltakerne 5-10 års erfaring med beslutningstaking i Svalbardnaturen som i tillegg er en mye bredere kontekst.

5.1.5 Handlingskompetanse

Turlederne beskriver en arbeidshverdag der de fortløpende vurderer situasjonen, risikomomenter og mulige utfall. De har ansvaret for grupper av mennesker i den arktiske naturen der risikobildet er komplekst og uforutsigbart. Under intervjuene gir de flere eksempler på krevende situasjoner de har stått i, og som i forkant ikke har vært mulig å forutse og konkretisere og systematisere gjennom skriftlige risikoanalyser. Når situasjoner oppstår underveis på turen står gjerne turlederne alene, eller med en kollega, og må ta avgjørelser i øyeblikket. Jeg har tidligere påpekt hvordan turlederne tar beslutninger ved å innhente informasjon, se helheten, forutse mulige utfall og ta den mest mulige riktige beslutningen i situasjonen en står i baser på tidligere kunnskap og erfaringer. Dette er i samsvar med Røkenes og Andersen sin definisjon av den foreslåtte sikkerhetstilnærmingen for naturguider der «guidene må ha erfaring og evnene til å se og oppfatte helheten i komplekse situasjoner, samt ha evnene til å fatte riktige beslutninger, de må ha såkalt handlingskompetanse» (2019, s. 157). Dette er samme beskrivelsen som turlederne på Svalbard gir når de beskriver hvordan de tar sikkerhetsbeslutninger.

Røkenes og Andersen (2019) sier at fysisk og psykisk overskudd er viktig for å ivareta sikkerheten. Tidligere i oppgaven er det identifisert hvordan mangel på overskudd påvirker informasjonsinnhenting og evnen til å predikere utfall som også er momenter i handlingskompetansebegrepet. Det betyr at mangel på overskudd også vil påvirke handlingskompetansen, og evnen turlederen har til å ivareta sikkerheten. En forutsetning for å utvikle handlingskompetanse er erfaring fra ulike ekte situasjoner ute i naturen, dette er også i samsvar med resultatene i denne oppgaven. Både turlederne og Røkenes og Andersen (2019) forklarer hvordan det ikke er tilstrekkelig med teoretisk læring for å ta gode sikkerhetsbeslutninger, en må i tillegg gjøre seg egne erfaringer. Når turlederne sier at erfaring gjør dem i stand til å gjenkjenne situasjoner, og det gjør dem mer løsningsorienterte, er dette i samsvar med Røkenes og Andersen (2019) som fremhever i sin argumentasjon at erfaring gjør en i stand til å se flere handlingsalternativer i nye situasjoner. En svakhet med begrepet handlingskompetanse er at det tar utgangspunkt i mennesket som en rasjonell aktør. Resultatene viser imidlertid at det ikke alltid stemmer og noen ganger handler mennesker irrasjonelt og tar bevisst dårlige beslutninger.

At det å gjøre seg erfaringer fra egne turer og på jobb er viktig for sikkerhetsbeslutninger får også støtte av undersøkelsene til Lena Dahl (2021). Hun har undersøkt hvordan lærere som

underviser i friluftsliv for idrettselever på videregående skole reflekterer rundt egen friluftslivskompetanse knyttet opp mot sikkerhet. Lærerne mener at formell friluftslivutdanning i tillegg til blant annet erfaring fra egne turer og praktisk jobberfaring er viktig for å utvikle yrkesrelevant friluftslivskompetanse og ivareta sikkerheten i faget. For å utvikle denne spesifikke profesjonsrettede handlingskompetansen må en ha tilegnet seg kompetanse knyttet til fagfeltet som en ikke nødvendigvis innehar selv om en har fullført et formelt fagrettet utdanningsløp. Faarlund (1974) forklarer hvordan studium av ett til to års varighet ikke er tilstrekkelig for å bli en god friluftslivsveileder, en må også ha bred egenerfaring fra friluftsliv. Samtidig påpeker denne oppgaven hvordan det er en utfordring for læringen med manglende tilbakemeldinger i autentiske situasjoner som kan medføre vranglære, og at konsekvensen av en feilvurdering kan føre til skader og i verste fall død.

Turlederne på Svalbard opplever stor grad av tillit og profesjonell autonomi fra arbeidsgivere på at de tar de riktige sikkerhetsbeslutningene i felt. Turlederne opplever dette som en forutsetning for å utføre arbeidsoppgavene på en god og trygg måte. Røkenes og Andersen (2019) legger til grunn for sin sikkerhetstilnærming at graden av autonomi som kan tillates avhenger av kompetansen bedriften har. I tilfeller der det er lite kompetanse kreves det mer detaljerte sikkerhetsrutiner. Den ene turlederen gir et eksempel på et firma som hadde sikkerhetsrutiner som hen ble pålagt å følge, og som hen opplevde at ikke ga mening og i stedet skapte mindre sikkerhetsmarginer. Rigide sikkerhetsregler i naturbasert reiseliv kan i verstefall medføre at turlederen blir tvunget til å feil beslutninger (Røkenes & Andersen, 2020). Når turlederne sier at de ofte får bestemme sikkerhetsrutiner og regler selv er dette problematisk fordi det bryter med lovverk som sier at bedriften er ansvarlig for dette i samarbeid med arbeidstakerne, og det er krav til skriftlige risikoanalyser for turene som utføres. Dahl (2017) sin undersøkelse viser store mangler om lovpålagt skriftlig HMS for friluftslivsaktiviteter blant lærere. Det er grunn til å stille spørsmål ved hvor mange av turlederne som blir involvert i disse lovpålagte prosessene og hvilken kjennskap de har til lovverket, og i hvilken grad arbeidsgiverne følger lovverket. Prosessen med skriftlige risikoanalyser kan ha en bevisstgjørende funksjon og være gode hjelpemidler i sikkerhetsarbeidet (Dahl et al., 2017; Røkenes & Andersen, 2020).

Turlederne på Svalbard bruker aktivt sikkerhetstilnærmingen handlingskompetanse når de skal ta sikkerhetsbeslutninger i Svalbardnaturen. En forutsetning er at de får tillit og autonomi av arbeidsgiver slik at de har et handlingsrom for å bruke kompetansen sin på å finne best mulig løsning i situasjoner som oppstår. For å utvikle handlingskompetanse trenger de

erfaringer fra egne turer og turer på jobb. Når de reflekterer over hendelser tidligere i karrieren og hvordan disse oppstod og ble løst er det tydelig at de ble gitt for mye autonomi av arbeidsgiver i forhold til kompetansenivået.

5.2 Overskudd – påvirkningsfaktorer og strategier

Turlederne beskriver mange ulike sammenfallende faktorer som er med på å påvirke overskuddet på turen, og hvordan de bruker ulike spesifikke strategier for å håndtere dem. De uttrykker også at det er krevende å opprettholde et tilstrekkelig overskudd, og at de ved flere anledninger ikke har hatt overskudd som har medført dårlige sikkerhetsbeslutninger. I denne delen av oppgaven blir turlederens ivaretagelse av overskudd sett opp mot sikkerhetsnormen «tur etter evne» og annen relevant forskning.

5.2.1 Tur etter evne

I begrepet «tur etter evne» ligger det en betingelse og forståelse av at turledere skal velge turene ut ifra gruppens og sine egne forutsetninger, eller justere turene underveis, slik at en ivaretar et tilstrekkelig overskudd for å ivareta sikkerheten til gruppen. I veiledertradisjonen innenfor norsk friluftsliv (Andersen & Rolland, 2016; Faarlund, 1974; Horgen, 2010) ligger det også til grunn at turlederen skal ha nok overskudd mentalt og fysisk for å tilrettelegge for læring og opplevelser samt ivareta sikkerheten. Denne oppgaven fokuserer først og fremst på ivaretagelse av overskudd som et premiss for å ivareta sikkerheten på turen. Når turlederne beskriver ulike faktorer som påvirker overskuddet og hvordan de håndterer det, er målet å hele tiden opprettholde et tilstrekkelig overskudd slik at de kan ivareta sikkerheten. De forteller om hvordan de gjør fortløpende vurderinger av naturmiljøet og turdeltakerne underveis og tilpasser gjennom å gjøre endringer i eksempelvis rutevalg, distanse og hastighet.

Noen av turlederne forteller hvordan dette kan være krevende fordi bedriftene selger spesifikke turkonsepter som går fra a-b, som for eksempel Spitsbergen på tvers. Det kan også være dagsturer der en skal nå et visst mål og være tilbake til et gitt klokkeslett. Strengt rammer for turen i forhold til lengde og rutevalg begrenser handlingsrommet til turlederne ved at det blir vanskeligere å tilpasse turen etter vær og turdeltakere. Strengt rammer for når

en skal være tilbake fra en tur er også med på å skape tidspress. Tidspress skaper stress som gi mindre overskudd, i tillegg nevnes det av turlederne at tidspress kan være en negativ påvirkningsfaktor ved sikkerhetsbeslutninger. Røkenes og Andersen (2020) har også gjennom sin forskning på risikostyring i naturbasert reiseliv identifisert tid som en av faktorene som utfordrer sikkerheten.

På overnattingsturer fremhever turlederne søvn, hvile og egentid som essensielt for at de skal klare å slappe av og samle energi. Andersen (2018) forteller hvordan isbjørnangrep er en særegen fare ved ferdsel på Svalbard, og hvordan turistene bytter på å ha våken isbjørnvakt gjennom nattens mens naturguiden ligger påkledd i soveposen med rifla og signalpistolen og er klar til å agere raskt om hen skulle bli vekket. Dette er tråd med rutinene som turlederne bruker, og selv om Andersen sitt perspektiv er å formidle råd relatert til isbjørnsikkerhet, så sikrer også rutinene at turlederne får en sammenhengende natt med søvn. Artikkelen til Andersen (2018) støtter også vurderingen til Jørund om at det å etablere teltleir i nærheten av sjøen øker sannsynligheten for isbjørnbesøk.

Turlederne foretrekker også hvordan de nedprioriterer sosial omgang med gjestene for å sikre seg nok alene- og hviletid på flerdagersturer. Dette er ikke i samsvar med beskrivelsen som naturguidene på Svalbard gir av sin arbeidshverdag på en skitur i undersøkelsen til Andersen og Rolland (2018) der de bruker mye tid på deltakerne og det sosiale aspektet ved turen. For å sikre seg nok hvile og egentid på overnattingsturer nedprioriterer turlederne sosial omgang med gjestene noe som kunne ha hevet kvaliteten på gjestenes opplevelse av turen (Andersen & Rolland, 2018; Vold, 2015). Flere forteller at i starten av karrieren var det en forventning om at en skulle være sosial med deltakerne ved å f.eks. lage sittegroper, lage middag sammen og ha refleksjonsrunder på kvelden. Etter hvert som de fikk erfaring vurderer de fleste av dem det som essensielt å ha den tiden for seg selv for å klare å ivareta overskuddet, og dermed nedprioriterer de sosial omgang med turdeltakerne. Både denne undersøkelsen og Andersen og Rolland (2018) sin bekrefter at turledere og naturguider på Svalbard bruker nøkkelprinsipper knyttet til veiledningstradisjonen i friluftsliv ved bruk av sikkerhetsnormen «tur etter evne».

Ifølge Horgen (2010) vil større grupper være vanskeligere å holde samlet, og det vil være vanskelig for turlederen å ha overblikk. Dahl (2017) sine fokusgruppeintervjuer av 41 lærer på videregående skole viser til at færre lærere gjør det vanskeligere å følge opp elevene underveis og håndtere hendelser som oppstår. Det er en utfordring, og spesielt vinterstid da

det er ekstra krevende, og hun påpeker hvordan for få lærere på tur kan føre til alvorlige hendelser. Dette er i samsvar med turlederne på Svalbard sine opplevelser med større grupper. Horgen foreslår en gruppestørrelse på 8-10 personer i vinterfjellet på fastlands-Norge, men påpeker også hvordan dette kan variere fra ulike aktiviteter. Under intervjuene var det konsensus blant turlederne om at flere gjester betydde mer arbeid, og at det burde være maks 6 gjester per guide eller 6 snøskutere. De støtter også en differensiering ut ifra type aktivitet, men forholdstallet er lavere. Dette kan forklares med at naturmiljøet på Svalbard generelt er mer komplekst med kaldt vær, isbreer, skredterreng, sjøis, isbjørn som skaper et mer utfordrende og krevende arbeidsmiljø enn på fastlandet. Et urovekkende funn er at alle turlederne har opplevd at arbeidsgiver bryter firmaenes retningslinjer for forholdstall mellom turleder og turdeltakere, og at de har opplevd å få med seg en ekstra turleder som ikke har kompetanse og utdanning til å være turleder.

Røkenes og Andersen (2019) fremhever hvordan fysisk og psykisk overskudd er viktig for å ivareta sikkerheten på tur for tilbydere av aktiviteter innen naturbasert reiseliv. De har identifisert hvordan sikkerheten i naturbasert reiseliv utfordres av økonomi blant annet ved at de ansatte jobber for lange dager, og at de ikke er godt nok bemannet på turene (Røkenes & Andersen, 2019). Dette er i samsvar med Dahl (2017) sin undersøkelse som viser at en utfordring i friluftslivsundervisningen på videregående skole er at det er for få lærere på tur på grunn av skolens økonomi. Det påpekes hvordan store turgrupper med få lærere, spesielt vinterstid, er veldig sårbar. Dette indikerer at årsaker til at turlederne opplever brudd på retningslinjene fra arbeidsgiver kan være økonomi, og at økonomi er en utfordring for å ivareta sikkerheten i profesjonsrettet friluftsliv både i skolen og i naturbasert reiseliv. Det samme gjelder når flere av turlederne sier hvor viktig mat er på turen, og de opplever å «få kjeft» av arbeidsgiver fordi de ikke holder seg innenfor budsjettet.

Økonomi oppleves også som en utfordring for å ivareta HMS med tanke på utstyr. Turlederne ønsker å ha med seg lett kvalitetsutstyr som gjør den fysiske belastningen mindre, forebygger skader, og som skaper en trygghet i at de vet at de kan stole på utstyret, og at de kan reparere det ved behov. Mye av utstyret de har med seg på tur er direkte knyttet opp mot å ivareta sikkerheten og forebygge skader som f.eks. sovepose, telt, dunjakke, skisko og liggeunderlag. Turlederne opplever at utstyr er noe som ofte kommer i konflikt med privatøkonomi og økonomien til arbeidsgiver.

Det er også viktig å ha tilstrekkelig med tid før turen til egen planlegging og planlegging med turdeltakerne for ivaretagelse av overskudd. Dette finner vi sterk støtte for i vegledertradisjonen til Faarlund (Faarlund, 1974, s. 77) som sier at «for å sikre at man holder seg innenfor sin yteevne, bør selv den meget erfarne gi seg tid til turplanleggingen». At tid med deltakerne og tid til forberedelse er viktig fremhever også mange av lærerne i Dahl et al. (2017) sin studie. Dahl argumenterer for hvordan grundig turplanlegging bidrar til overskudd og gjør en mer forberedt på å håndtere hendelser underveis, og hvordan mange lærere prioriterer turforberedelse som ulykkesforebygging. Et annet interessant funn i Dahl (Dahl et al., 2017) sine undersøkelser er at lærere har lite kjennskap til lovpålagt HMS.

Turlederne bruker sikkerhetsnormen «tur etter evne» både før og underveis på turen for å sikre at de har et tilstrekkelig overskudd for å ivareta sikkerheten. De har konkretere strategier for å håndtere ulike påvirkningsfaktorer for overskudd samtidig som de hele tiden tilpasser turen etter gruppen underveis slik at det blir «tur etter evne – ikke over evne» (Faarlund, 1971, s. 22).

5.2.2 Profesjonalisering av friluftsliv – en kultur som krever

Turlederne forteller om lange arbeidsdager utendørs i en krevende Arktisk natur med en forventning om at de skal formidle om natur- og kulturverdier, se og bygge relasjon til alle turdeltakerne, legge til rette for læring og unike naturopplevelser, fortløpende vurdere og ta sikkerhetsbeslutninger samtidig som de kanskje bærer på en 30 kg sekk eller drar på 40 kg pulk i temperaturer helt ned til 30 minusgrader. Det er en stor arbeidsbelastning, og flere av turlederne problematiserte hvordan profesjonaliseringen av friluftsliv gjennom å jobbe som friluftslivlærer i folkehøgskolen og som naturguide oppleves som krevende på grunn av forventningene fra elever, gjester og ledelse. En skal fylle rollen som veileder, samtalepartner, sikkerhetsansvarlig, formidler, venn, lærer, sykepleier og instruktør for å nevne noen. Å fylle alle disse rollene og forventningene tærer på overskuddet underveis på turen, men det gir også en stor total arbeidsbelastning gjennom året som gjør at turlederne ikke ser for seg å kunne drive med det på fulltid over mange år til.

Andersen og Rolland definerer naturguidebegrepet som at:

Naturguiden har sitt virke som profesjonell leder og vert for kommersielle turistgrupper i naturen. Naturguiden skal legge til rette for trygge, lærerike og naturvennlige opplevelser. Et av hovedformålene er å inspirere turistene til reflekterte holdninger til og bruk av naturen. (2016, s. 175).

I samme artikkel redegjør de for at det finnes lite forskning på naturguiding og naturguiderollen til tross for at naturbasert reiseliv er en viktig næring i nasjonal sammenheng. Det er mange likheter mellom forventningene turlederne opplever knyttet til yrkesutførelsen og definisjonen til Andersen og Rolland (2016). Naturguiding som fagfelt er relativt nytt, og det samme kan sies om pedagogiseringen og profesjonaliseringen av friluftsliv som startet på 1960-tallet (Horgen, 2010), og som naturguiding kan sees som å være en del av. Turlederne i undersøkelsen er tydelig på at det er stor arbeidsbelastning, og det er krevende å ivareta overskuddet noe som gjør at det er lite sannsynlig at de holder ut lenge i yrkene de jobber med innen profesjonsrettet friluftsliv. Studien til Andersen og Rolland (2018) utforsker hvordan naturguider på skitur på Svalbard bruker friluftslivsmetoder i gjennomføringen av turen. De gir en beskrivelse av naturguidenes arbeidsoppgaver og arbeidsbelastning underveis på skituren som er veldig lik det turlederne i denne masteroppgaven beskriver som krevende og problematisk fordi det er så mange forventninger knyttet opp til turlederrollen. Blant annet beskriver Andersen og Rolland (2018) hvordan naturguidene prioriterer det sosiale aspektet ved å sosialisere seg med gjestene blant annet ved å spise middag med dem, og ha møter med alle turdeltakerne både morgen og kveld. Studien sier ingenting om erfaringen til disse naturguidene, og om de jobber heltid i yrke eller om de kun er på Svalbard for å guide en eller to skiturer eller problematiserer arbeidsbelastningen. Resultatene i denne masteroppgaven tilsier at erfarne turledere som jobber fulltid reduserer på kravene og forventningene for å ivareta overskuddet, og da er det sosial omgang med turdeltakerne som blir nedprioritert og gir dermed en beskrivelse som står i motsetning til funnene til Andersen og Rolland (2018).

Det finnes ingen forskning som sier noe om hvor mange som jobber innenfor ulike områder av profesjonsrettet friluftsliv, som f.eks. grunnskole, videregående skole, folkehøgskole, universitet, høyskole eller naturguiding, eller hvor lenge de blir i yrkene og årsaker til at de slutter. Gjennom læreplaner for høyere utdanning innen friluftsliv og akademiske definisjoner er utdanningsinstitusjonene med på å definere og legitimere rammene, kravene og

forventningene som stilles til turlederne av gjester, elever, studenter, kursdeltakere og arbeidsgiver. Funnene indikerer at tiden er moden for å vurdere i hvilken grad rammene og forventningene til yrkesutførelsen for de som jobber med profesjonsrettet friluftsliv er realistiske.

Diskusjonen og resultatene viser at turlederne aktivt bruker prinsippet «tur etter evne» for å ivareta overskuddet underveis på turen. Det å ivareta overskudd er noe de har blitt mer bevisst på etter hvert som de har fått mer yrkeserfaring, og de har ulike konkrete strategier for å forholde seg til ulike påvirkningsfaktorer. En svakhet ved diskusjonen om hvordan turlederne ivaretar overskuddet på turer på Svalbard er at det finnes lite litteratur om emnet.

5.3 Praktiske implikasjoner

Erfaring er viktig for å ta gode sikkerhetsbeslutninger gjennom utvikling av situasjonsbevissthet, handlingskompetanse og ekspertintuisjon. At turlederen har overskudd er en viktig faktor for å ivareta sikkerheten, og sikkerhetsnormen «tur etter evne» bidrar til ivaretagelse av overskudd, og er en viktig risikoreducerende norm. Selv om oppgavens utvalg er for lavt til å generalisere, finnes det mye støtte for funnene i eksisterende litteratur og forskning. For friluftslivsutdanning på universitet og høyskole bør studentene lære om overskudd, strategier for å ivareta det og hvordan mangel på overskudd kan påvirke sikkerheten. Mange gjør dette i dag gjennom at vegledertradisjonen og sikkerhetsnormen «tur etter evne» fortsatt står sterkt og praktiseres, men en kunne med fordel hatt enda mer eksplisitt fokus på overskudd. Da jeg tok friluftslivsutdanning ved Høgskolen i Finnmark, som gjennom studieløpet ble til Universitet i Tromsø, var det en stor diskusjon rundt reduksjon av antall turdøgn for friluftslivsstudenter. Oppgaven viser at en må ut og gjøre egne erfaringer i naturen for å lære om friluftsliv og naturguiding, og at det er gode argumenter for å prioritere dette i undervisningen. Det viser at Faarlund (1974) sitt første pedagogiske friluftslivsprinsipp om at veiledning i friluftsliv må skje i naturen ikke har blitt utdatert. En forutsetning for disse erfaringene er at en må få korrekte tilbakemeldinger.

Oppgaven har identifisert faktorer som påvirker overskuddet som er krevende for turlederne å gjøre noe med, men som arbeidsgiver må tilrettelegge for. Eksempler på arbeidsgivere dette vil kunne være relevant for er høyskole, universitet, grunnskole, videregående skole, folkehøyskole og reiselivsbedrifter. Funnene i oppgaven tyder på at turledere som ikke har

mangel på overskudd tar bedre sikkerhetsbeslutninger. Å kartlegge og jobbe systematisk i dialog med turlederne om hvordan arbeidsgiver kan tilrettelegge for dette kan være et viktig bidrag i organisasjonens HMS-arbeid. For arbeidsgivere gjelder det å sørge for å ha retningslinjer for antall deltakere per turleder om sikrer at gruppen ikke blir for stor, og at de som blir ansatt som turledere har den faglige kompetansen som kreves for å gjennomføre turen. Arbeidsgivere bør sikre at turlederne har nok tid for å skape handlingsrom slik at de kan etterleve prinsippet «tur etter evne», og unngå å oppleve tidspress som i verste fall kan føre til ulykker. Det er viktig for turlederne å oppleve tillit og profesjonell autonomi, men dette bør tilpasses erfaringen og kompetansen til den enkelte turleder. Arbeidsgivere bør i forkant av en tur ha rutiner for å sile ut deltakere som ikke har forutsetninger for å klare turen. Arbeidsgiver bør også være i dialog med turlederne og sikre at arbeidsbelastningen gjennom året ikke blir for stor. Internopplæring bør foregå i mest mulig realistiske situasjoner, og arbeidsgiver kan tilrettelegge for at turlederne kan gjøre seg verdifulle erfaringer på egne turer ved og f.eks. låne ut utstyr. Videre må arbeidsgiver sikre at turlederne har nødvendig med bekledning og utstyr for å gjennomføre jobben sin på en forsvarlig måte.

5.4 Studiens begrensninger

De delene av studiens begrensninger som omhandler metodiske valg og studiedesign har blitt redegjort for i kapittel 4. I denne delen vil jeg derfor fokusere på begrensninger, utfordringer og mulige feilkilder knyttet til valg av teori, språk og forskning innenfor et ungt akademisk fagområde.

En utfordring med valg av tema er at det finnes lite forskning på turlederens overskudd og beslutningstaking. Styrken ligger derimot i at det finnes mye teori om beslutningstaking som er et eget fagområde innenfor kognitiv psykologi. Ulempen er at jeg har min bakgrunn innenfor friluftslivfaget, og ikke psykologi, som kan ha medført at jeg har feiltolket begreper og teorier innenfor et fagområde som inntil nylig var ukjent for meg. Mange av artiklene og bøkene er også på engelsk, og det har tidvis vært krevende å oversette til norsk for å forstå og tolke litteraturen riktig for deretter å kunne anvende det i oppgaven. Noen fagord og begreper lar seg ikke oversette, og andre finnes det helt sikkert en oversettelse for som jeg ikke har oppdaget på grunn av manglende kunnskap og oversikt innenfor psykologifeltet.

Innledningsvis ble det gjort rede for forskningen innenfor sikkerhet og friluftsliv, og påpekt hvordan det først er de siste årene at temaet har fått oppmerksomhet innenfor det akademiske. Det er først de siste 40-50 årene at friluftsliv har blitt et eget fagfelt og profesjonalisert (Horgen, 2010). Det finnes flere bøker om friluftsliv, men det er begrenset med fagbøker og fagfelleverderte artikler. Friluftsliv er et praktisk fag, og det har vært utfordrende å finne gode ord eller definisjoner på ord som ofte blir brukt i faget. Et eksempel fra denne oppgaven er ordet «overskudd» som ligger til grunn for den etablerte sikkerhetsnormen «tur etter evne». Ordet blir brukt i artikler og avhandlinger innenfor friluftsliv, men jeg har ikke klart å finne en god faglig forankret forståelse og definisjon. En mulig svakhet ved oppgaven er utydelige, eller manglende, definisjoner av ord og begreper.

Arbeidet med denne oppgaven viser at det er mange likhetstrekk mellom handlingskompetanse, ekspertintuisjon og situasjonsbevissthet. Noen likhetstrekk var forventet da det skulle brukes til å forklare samme fenomen og var valgt ut på bakgrunn av dette, men det er nesten så en kan spørre seg selv om det er tre sider av samme sak. Alle kan utvikles, denne utviklingen krever blant annet erfaring fra autentiske situasjoner med riktige tilbakemeldinger, de er dobbeltsituerte og handler om samspill mellom miljø og mentale prosesser, de forklarer hvordan en kan ta beslutninger i krevende situasjoner og de kan brukes til å forklare hvorfor erfarne tar bedre beslutninger en nybegynnere. Likheten mellom situasjonsbevissthet og handlingskompetanse gjør at det kan tolkes slik at situasjonsbevissthet er en del av handlingskompetansen. Kanskje representerer også disse likhetstrekkene en svakhet ved oppgaven ved at perspektivene som har blitt brukt for å analysere resultatene er for homogene. Eller det kan være en styrke ved at en har identifisert likehetstrekk som kan danne grunnlag for videre forskning på feltet.

5.5 Videre forskning

Gjennom kvalitative intervjuer fremkommer resultatene som viser at turlederne påvirkes av manglende overskudd, noe som fører til dårligere sikkerhetsbeslutninger. Det har også avdekket at slike dårlige beslutninger kan ha alvorlige konsekvenser. Ytterligere forskning som undersøker hvordan turledere tar sikkerhetsbeslutninger i felt kan være viktige hjelpemidler i det lovpålagte risikoreduserende arbeidet og samtidig skape tryggere turer for ansatte, turister, kursdeltakere, elever og studenter. Bruk av tilnærminger som deltakende

observasjon og dybdeintervju kan gi innsikt i turledernes beslutningsprosesser og bidra til å forklare årsakene bak både gode og dårlige beslutninger. Dette vil hjelpe oss med å forstå hvordan de tar beslutninger og identifisere faktorene som påvirker utfallet av disse beslutningene. En bemerkelsesverdig oppdagelse i studien er at alle turlederne viste en tendens til å ta beslutninger som gikk imot deres egen kunnskap under visse forhold. Ved å forstå og kartlegge slike feilbeslutninger kan en utarbeide tiltak for å unngå det. For å videreutvikle forskningen på området, kan det være gunstig å utforske de ulike teoretiske perspektivene med en helhetlig tilnærming som tar hensyn til samspillet og dynamiske vekselvirkninger mellom turledere, turdeltakere og naturmiljø. Dette vil gi en mer omfattende forståelse av kompleksiteten og dynamikken som er involvert i denne konteksten.

Handlingskompetansebegrepet har vist seg å være en relevant sikkerhetstilnærming, men det er behov for mer kunnskap om hvordan en kan opparbeide seg handlingskompetanse og hvordan en skal gjennomføre det i praksis. Det er behov for et større kunnskapsgrunnlag om hvordan en kan balansere regelbasert og tekniske tilnærminger til ferdsel i naturen med mer kvalitative og subjektive tilnærminger som handlingskompetanse. Gjennom turledernes refleksjoner rundt deres sikkerhetsbeslutninger både i nåtid og da de var nybegynnere, blir det tydelig at forholdet mellom erfaring og autonomi er en viktig faktor som bør undersøkes grundigere. Dette indikerer behovet for nærmere kartlegging av sammenhengen mellom erfaring og graden av selvstendighet i beslutningsprosessen.

Turlederne opplevde verdifull læring gjennom erfaringer de gjorde seg i reelle situasjoner, og de påpekte hvordan de ikke ville tilegnet seg denne lærdommen fra disse situasjonene på noen annen måte enn gjennom egne erfaringer. Disse erfaringene var viktige for å ivareta sikkerheten. For å sikre best mulig studieutbytte for studenter innen friluftsliv, bør en anvende ulike tilnærminger som spørreskjemaer, observasjon og intervjuer for å se nærmere på læringsutbyttet knyttet til forskjellige undervisningsmetoder. Det er spesielt viktig å vurdere relevansen for yrkeslivet, særlig for de som ønsker å utdanne seg til å ta ansvar for andres sikkerhet i naturen. Ulike perspektiver, som undersøkelser som tar utgangspunkt i arbeidsgiver eller turdeltakere, vil kunne gi utfyllende informasjon og en helhetlig forståelse av sikkerhet i profesjonsrettet friluftsliv.

Videre vil det være verdifullt å undersøke faktorer som påvirker turlederens overskudd og deres bevissthet rundt dette temaet. Dette kan gjøres ved hjelp av spørreskjemaer, som kan gi innsikt i hvordan turledere håndterer disse påvirkningene på overskuddet og hvilken

oppmerksomhet de retter mot dette. Denne oppgaven viste lite forskjeller mellom kvinner og menn, men det kan være et interessant perspektiv, og gjennom kvantitative metoder med større utvalg vil en kanskje få andre resultater. Samtidig ville det også vært interessant med fysiske tester og målinger for å se hvordan ulike faktorer påvirker overskuddet, gjerne i sammenheng med evnen til beslutningstaking.

6 Konklusjon

Oppgavens tema er sikkerhet og beslutningstaking i profesjonsrettet friluftsliv. Gjennom fem kvalitative forskningsintervjuer av turledere på Svalbard har betydningen av overskudd og erfaring for sikkerhetsbeslutninger samt hvordan en opprettholder et tilstrekkelig overskudd blitt undersøkt.

Funnene viser at turlederne påvirkes av mangel på overskudd. Dette fører til at de tar dårligere sikkerhetsbeslutninger. Årsaken kan forklares ut ifra Endsley (2012) sin teori om situasjonsbevissthet i dynamisk beslutningstaking. Mangel på overskudd fører til en svekkelse av sansene og evnen til å innhente informasjon, i tillegg til at det reduserer evnen til å tenke fremover og forutse konsekvenser. Det fører til en redusert situasjonsbevissthet knyttet til nivå én og tre, og vil føre til et dårligere beslutningsgrunnlag der resultatet kan være feilbeslutninger. Mangel på overskudd fører også til at de tar beslutninger som de i utgangspunktet vet er dårlige. Dette fenomenet inntreffer ofte mot slutten av dagen på dagsturer eller på flerdagsturer der en har opplevd lite overskudd over flere dager. En mulig forklaring kan være Kahneman (2012) sin tolkning av bekreftelsestendensen der turlederne fremstiller en tilsynelatende lettvinnt løsning for seg selv, og leter etter argumenter som bekrefter at den ønskede løsningen er en god løsning.

Turlederne opplever at erfaring gjør at de tar bedre risikovurderinger og sikkerhetsbeslutninger nå enn de gjorde tidligere. Erfaring opparbeides gjennom praktisk erfaring i autentiske situasjoner som gjør at de får en mer helhetlig forståelse og tilnærming til risikobilde, de gjenkjenner situasjoner og de blir mer løsningsorienterte. At turlederne opplever at kvaliteten på beslutningene blir bedre med erfaring kan forklares ved at erfaringen har bidratt til å utvikle mentale modeller (Endsley, 2012), ekspertintuisjon (Kahneman & Klein, 2009) og handlingskompetanse (Røkenes & Andersen, 2016). Dette er også med på å skape mer overskudd underveis på turen.

Turlederne er bevisste på eget overskudd og ulike faktorer som søvn, egentid, hvile, mat, erfaring, gruppestørrelse, kollega, autonomi, utstyr, gruppen, tid og vær er med å påvirke turledernes overskudd. For de faktorene som de har mulighet til å påvirke selv har de utviklet ulike konkrete strategier for å håndtere. Overordnet følger de prinsippet «tur etter evne» (Faarlund, 1974; Horgen, 2010) for å ivareta overskuddet i praksis gjennom at de fortløpende tilpasser turen ut ifra egne og gruppens forutsetninger sett opp mot kravene naturmiljøet

stiller. Faktorer som kollega, tid, gruppestørrelse, autonomi og gruppen er ofte rammer gitt av arbeidsgivere og er vanskeligere for turlederne å påvirke.

Referanseliste

- Albrechtsen, E. & Indreiten, M. (2021). Editorial: Arctic safety. *Safety science*, 137, 105165. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105165>
- Andersen, S. (2018). Guiding i polare strøk. I L. I. Magnussen & T. Vold (Red.), *Friluftsliv og guiding i natur* (s. 188-204). Universitetsforlaget.
- Andersen, S. & Rolland, C. G. (2016). Naturguiding. I A. Horgen, T. Lundhaug, K. Østrem, M. L. Fasting & L. I. Magnussen (Red.), *Ute! : friluftsliv : pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver* (s. 298 s.). Fagbokforl.
- Andersen, S. & Rolland, C. G. (2018). Educated in friluftsliv - working in tourism: A study exploring principles of friluftsliv in nature guiding. *Scandinavian journal of hospitality and tourism*, 18(4), 362-376. <https://doi.org/10.1080/15022250.2018.1522727>
- Aven, T. & Renn, O. (2009). On risk defined as an event where the outcome is uncertain. *Journal of risk research*, 12(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/13669870802488883>
- Dahl, L. (2021). *Ulykker og sikkerhet i friluftsliv på norsk videregående skole: En empirisk studie av ulykkeshendelser og lærerrefleksjoner om sikkerhet i friluftslivsundervisningen på studieretning for idrettsfag*.
- Dahl, L., Fusche Moe, V. & Standal, Ø. F. (2017). På tur med det uforutsette: Refleksjoner om sikkerhet hos friluftslivslærere på videregående skole. *Nordic studies in education*, 37(3-04), 201-216. <https://doi.org/10.18261/issn1891-5949-2017-03-04-06>
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode* (2. utg. utg.). Universitetsforl.
- Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap. (2007, April). Temaveiledning i risikoanalyse for risikofylte forbrukertjenester. <https://www.dsb.no/lover/produkter-og-forbrukertjenester/veiledning-til-forskrift/temaveiledning-i-risikoanalyse/>
- Dreyfus, H. L. & Dreyfus, S. E. (2005). Peripheral Vision: Expertise in Real World Contexts. *Organization studies*, 26(5), 779-792. <https://doi.org/10.1177/0170840605053102>
- Eid, J. & Johnsen, B. H. (2018). *Operativ psykologi* (3. utg. utg.). Fagbokforl.
- Endsley, M. R. (2012). Situation Awareness. I (4th Edition. utg., s. 1-1). Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118131350.ch19>
- Engen, O. A. H., Kruke, B. I., Lindøe, P., Olsen, K. H., Olsen, O. E. & Gould, K. A. P. (2021). *Perspektiver på samfunnssikkerhet* (2. utgave. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- Forskrift om turisme mv. på Svalbard. (1991). *Forskrift om turisme, feltopplegg og annen reisevirksomhet på Svalbard* (FOR-1991-10-18-671). <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1991-10-18-671>
- Faarlund, N. (1971). En fjellregel - velg tur etter evne. *Mestre fjellet*, (3-4), 22-23.
- Faarlund, N. (1974). *Friluftsliv : hva - hvorfor - hvordan* (Foreløpig utg. utg.). Høyfjellsskolen norsk alpincenter.
- Hallandvik, L., Andresen, M. S. & Aadland, E. (2017). Decision-making in avalanche terrain—How does assessment of terrain, reading of avalanche forecast and

- environmental observations differ by skiers' skill level? *Journal of outdoor recreation and tourism*, 20, 45-51. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.09.004>
- Horgen, A. (2010). *Friluftslivsveiledning vinterstid*. Høyskoleforl.
- Horgen, A. (2017a). Sikkerhetsdiskursen i norsk friluftsliv og fjellspport. *Historisk tidsskrift*, 96(4), 468-493. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2017-03-05>
- Horgen, A. (2017b). Sikkerhetsstatus for friluftslivsaktiviteter i Norge på 2000-tallet. *UTMARK*, 1, 48-67. <https://utmark.org/Utgivelser/Nr-1-2017>
- Horgen, A. (2019). *Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv — en kulturhistorisk studie* [Universitetet i Sørøst-Norge].
- Horgen, A. (2021). *Dødsulykker i norsk friluftsliv 2000-2020*. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Horgen, A. & Christoffersen, F. (2019). Helse, miljø og sikkerhet i profesjonsrettet friluftsliv og naturbasert reiseliv. I L. Hallandvik & J. Høyem (Red.), *Friluftslivspedagogikk* (s. 138-165).
- Hovden, J. (2004). Sikkerhet i forskning og praksis: et utfordrende mangfold med Sikkerhetsdagene som arena. I S. Lydersen (Red.), *Fra flis i fingeren til ragnarok : tjue historier om sikkerhet* (s. 31-50). Tapir akademisk forlag.
- internkontrollforskriften. (1997). *Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter* (FOR-1996-12-06-1127). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1996-12-06-1127>
- Isaksen, K. & Amdahl, P. (2022, 2.september). Sommeren 2022: Rekordvarmt på Svalbard. *Meteorologisk institutt*. <https://www.met.no/nyhetsarkiv/sommeren-2022-rekordvarmt-pa-svalbard>
- Isaksen, K., Nordli, Ø., Ivanov, B., Køltzow, M. A. Ø., Aaboe, S., Gjelten, H. M., Mezghani, A., Eastwood, S., Førland, E., Benestad, R. E., Hanssen-Bauer, I., Brækkan, R., Sviashchennikov, P., Demin, V., Revina, A. & Karandasheva, T. (2022). Exceptional warming over the Barents area. *Sci Rep*, 12(1), 9371-9371. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-13568-5>
- Jacobsen, D. I. (2022). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? : innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (4. utgave. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- Jakobsen, A. M. & Pulli, K. K. (2021). Sikkerhet i nærmiljøfriluftsliv. I K. Østrem (Red.), *Nærmiljøfriluftsliv i skolen* (s. 275-297). Cappelen Damm Akademisk.
- Johnson, J., Mannberg, A., Hendrikx, J., Hetland, A. & Stephensen, M. (2020). Rethinking the heuristic traps paradigm in avalanche education: Past, present and future. *Cogent social sciences*, 6(1), 1807111. <https://doi.org/10.1080/23311886.2020.1807111>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2021). *Høringsnotat: Forslag til ny forskrift om sikkerhet i felt mv. på Svalbard (feltsikkerhetsforskriften) og forslag til ny forskrift om pakkereiselovens anvendelse på Svalbard*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cd0510d5e6be46c9b817baf60c8a280d/forslag-til-ny-forskrift-om-sikkerhet-i-felt-mv.-pa-svalbard-feltsikkerhetsforskriften-og-forslag-til-ny-forskrift-om-pakkereiselovens-anvendelse-pa-svalbard.pdf>
- Kahneman, D. (2002). Representativeness Revisited: Attribute Substitution in Intuitive Judgment. I (s. 49-81). <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808098.004>
- Kahneman, D. (2012). *Tenke, fort og langsomt* (E. Lilleskjæret & G. Nyquist, Overs.). Pax.
- Kahneman, D. & Klein, G. (2009). Conditions for Intuitive Expertise: A Failure to Disagree. *Am Psychol*, 64(6), 515-526. <https://doi.org/10.1037/a0016755>
- Klein, G. (1998). *Sources of power : how people make decisions*. MIT Press.
- Korsvik, T. R. & Rustad, L. (2022, 15. februar). Kjønnsperspektiver i forskning. *De nasjonale forskningsetiske komiteene*. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/uavhengighet/kjonnsperspektiver-i-forskning/>

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Akademisk.
- Landrø, M. (2021). *Why is it safe – enough? Decision-making in avalanche terrain* [UiT The Arctic University of Norway].
- Landrø, M., Hetland, A., Engeset, R. V. & Pfuhl, G. (2020). Avalanche decision-making frameworks: Factors and methods used by experts. *Cold regions science and technology*, 170, 102897. <https://doi.org/10.1016/j.coldregions.2019.102897>
- Magnussen, L. I. (2018). Beslutninger og stress. I L. I. Magnussen & T. Vold (Red.), *Friluftsliv og guiding i natur : teori og praksis* (s. 155-166). Universitetsforl.
- Meld. St. 18 (2015–2016). *Friluftsliv — Natur som kilde til helse og livskvalitet*. K.-o. miljødepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20152016/id2479100/>
- Meld. St. 32 (2015-2016). *Svalbard*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-32-20152016/id2499962/?ch=1>
- Norsk Friluftsliv. (2016, 19.02.2016). Nye fjellvettregler. <https://norskfriluftsliv.no/nye-fjellvettregler/>
- Pindard, T. (2018). Helse, miljø og sikkerhet på organisert tur. I L. I. Magnussen & T. Vold (Red.), *Friluftsliv og guiding i natur* (s. 134-166). Unversitetsforlaget.
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode : en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg. utg.). Universitetsforl.
- produktkontrollloven. (1977). *Lov om kontroll med produkter og forbrukertjenester* (LOV-1976-06-11-79). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1976-06-11-79>
- Ristesund, B. E. (2008, Mars). Arrangør av juvandring dømt for uaktsomt drap. *Miljøkrim*, s. 10-11.
- Routledge and CRC Press. (2023). *Featured author - Mica R. Endsley*. <https://www.routledge.com/authors/i366-mica-endsley#>
- Røkenes, A. & Andersen, S. (2016). Human factors and avalanche decision maling in a commercial context. I *Proceedings of the International Snow Science Workshop 2016, Breckenridge, CO, USA* (s. 748–753). ISSW. https://arc.lib.montana.edu/snow-science/objects/ISSW16_P2.08.pdf
- Røkenes, A. & Andersen, S. (2019). *Risikostyring og HMS i naturbasert reiseliv - en håndbok*. Septentrio Academic Publishing.
- Røkenes, A. & Andersen, S. (2020). Risikostyring i naturbasert reiseliv. *Praktisk økonomi og finans*, 36(2), 153-163. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2020-02-08>
- Simon, H. A. (1992). What Is an "Explanation" of Behavior? *Psychol Sci*, 3(3), 150-161. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00017.x>
- Skårderud, F., Fauske, H., Nygren, P., Nilsen, S. & Kollestad, M. (2006). Profesjonelle handlingskompetanser – utakter mellom utdanning og yrkespraksis. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 89(6), 461-476. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2005-06-07>
- Statistisk Sentralbyrå. (2021). *Befolkningen på Svalbard*. <https://www.ssb.no/statbank/table/07124>
- Stephensen, M. B., Schulze, C., Landro, M., Hendrikx, J. & Hetland, A. (2021). Should I Judge Safety or Danger? Perceived Risk Depends on the Question Frame. *J Exp Psychol Appl*, 27(3), 485-502. <https://doi.org/10.1037/xap0000354>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder* (5. utg.).
- Thurén, T., Gjerpe, K. & Gjestland, D. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere* (2. utg. utg.). Gyldendal akademisk.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal Akademisk.
- Vikene, O. L., Vereide, V. & Hallandvik, L. (2016). Ledelse og læring i friluftsliv. I A. Horgen, M. L. Fasting, T. Lundhaug, L. I. Magnussen & K. Østrem (Red.), *UTE!* (s. 107-128). Fagbokforlaget.

- Vikene, O. L., Vereide, V. & Hallandvik, L. (2019). Læring av beslutninger i snøskredutsatte omgivelser. I L. Hallandvik & J. Høyem (Red.), *Friluftslivspedagogikk* (1. utgave. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- Vold, T. (2015). *Venner på tur: naturguiding som relasjonell kunnskap*.

Vedlegg

Vedlegg 1 – Godkjenning NSD

Vedlegg 2 – Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Vedlegg 3 - Intervjuguide

